

Jaana Goddard

Annadaria Vuorela

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

Sosionomi (AMK) LTO-virkakelpoisuus

Opinnäytetyö, 2019

”TULE YSTÄVÄKSI NÄIN”

Varhaiskasvatusikäisten lasten ja ikäihmisten osallisuus ja toimijuus sukupolvien kohtaamisessa

TIIVISTELMÄ

Goddard, Jaana & Vuorela, Annadaria

”Tule ystäväksi näin”. Varhaiskasvatusikäisten lasten ja ikäihmisten osallisuus ja toimijuus sukupolvien kohtaamisessa

87 s., 7 liitettä

Helmikuu 2019

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

Sosionomi (AMK) LTO-virkakelpoisuus

Tämän opinnäytetyön aiheena oli sukupolvien yhteistoiminnassa toteutuva varhaiskasvatusikäisten lasten ja ikäihmisten osallisuus ja toimijuus. Helsingin kaupunkistrategia 2017–2021 ja osallisuus- ja vuorovaikutusmalli 2018–2021 painottavat kaikenikäisten osallistumisen merkitystä. Myös Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa ja Stadin ikäohjelmassa osallisuus ja toimijuus ovat keskeisellä sijalla. Opinnäytetyön yhteistyökumppanit olivat Helsingin kaupungin kasvatuksen ja koulutuksen toimialaan kuuluva päiväkotia Haaga ja sosiaali- ja terveystoimialaa edustava Riistavuoren palvelukeskus, joka tarjoaa palveluja kotona asuville ikäihmisille ja työttömille. Päiväkotia ja palvelukeskus ovat tehneet yhteistyötä noin 15 vuoden ajan, mikä on sisältänyt muun muassa lasten lauluesityksiä.

Opinnäytetyö toteutettiin vaiheittain. Ensimmäisenä vaiheena tehtiin yhteistyökumppanien työntekijöiden teemahaastattelut, joiden avulla kartoitettiin heidän näkemyksiään kolmesta teemasta: osallisuuden ja toimijuuden käsitteistä, toteutuneesta yhteistyöstä sekä tulevaisuuden visioista. Työn toisena vaiheena toteutettiin narratiivinen kirjallisuuskatsaus sukupolvien yhteistoimintaa koskevasta ajankohtaisesta tutkimuksesta. Haastattelujen ja kirjallisuuskatsauksen tavoitteena oli tuottaa taustatietoa työelämälähtöisen kehittämishankkeen toteuttamisen tueksi.

Toiminnallinen hanke toteutettiin sukupolvien yhteisryhmässä, johon osallistui päiväkodin kokopäiväisen metsäryhmän lapsia, lastentarhanopettaja ja kotona asuvia palvelukeskuksessa asioivia ikäihmisiä. Hankkeen tavoitteena oli tukea lasten ja ikäihmisten osallisuutta ja toimijuutta sekä mahdollistaa vuorovaikutusta ryhmäläisten välillä toiminnan kaikissa vaiheissa: suunnittelussa, toteutuksessa, arvioinnissa ja kehittämisessä.

Ryhmä kokoontui kerran viikossa kahden kuukauden ajan eli yhteensä kahdeksan kertaa pääsääntöisesti ulkona. Ryhmätoiminnassa käytettiin sosiokulttuuriseen innostamiseen pohjautuvia, ryhmäytymistä tukevia leikillisiä menetelmiä. Ohjauksen tehtävänä oli asiakkaiden omaehtoista toimintaa edistävän, turvallisen ilmapiirin luominen.

Yhteinen toiminta vahvisti osallistujien aloitteellisuutta sekä tuotti jakamisen ja arjen yhdessäolon iloa. Haastattelujen perusteella ilmeni, että palvelukeskuksen ja päiväkodin yhteistyö antaa vankan pohjan ikäihmisten ja lasten välisen vuorovaikutuksellisen yhteistoiminnan asiakaslähtöiselle kehittämiselle.

Asiasanat: ikäihmiset, lapset, osallisuus, sosiokulttuurinen innostaminen, sukupolvien yhteistoiminta, toimijuus, varhaiskasvatus

ABSTRACT

Goddard, Jaana & Vuorela, Annadaria

“Come, Be My Friend”. The Social Inclusion and the Agency of Children and Older Adults in Intergenerational Activities

87 pages; 7 appendices

February 2019

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services

Bachelor of Social Services, Option in Early Childhood Education

This Thesis discusses the social inclusion and agency of early education stage children and older adults in the context of intergenerational activities. The Helsinki City Strategy 2017–2021 and the Inclusion and Interaction Model 2018–2021 emphasise the participation of people of all ages. Inclusion and agency are also core principles in the Helsinki Early Education and Care Plan and Helsinki's Older Citizens' Programme, *Stadin ikäohjelma*. The working life partners of the Thesis are Riistavuoren palvelukeskus, which provides services for older adults and unemployed citizens, and Päiväkoti Haaga children's day care centre. The two partners have a 15-year-history of cooperation which has included children's visits to sing and perform at the service centre.

The Thesis was implemented in stages. First, the partner organisations' representatives were interviewed to find out their views on three themes: the concepts of social inclusion and agency of children in early education and of older adults; the existing and prior cooperation between the partners; and the partners' future visions. After this, a narrative literature review of current research on intergenerational interaction was carried out. The thematic interviews and the literature review provided the framework upon which the functional project was constructed.

The functional project took place in an intergenerational group consisting of older adults who regularly visit Riistavuoren palvelukeskus and children from the full-time outdoor and nature group of Päiväkoti Haaga and their early education teacher. The aim of the project was to enhance the inclusion and agency of the participant children and older adults through facilitating the interaction and encouraging the participants' full involvement in the planning, implementation, and evaluation of the activities.

The group met eight times, once weekly for two months, primarily out-of-doors. Methods involving play based on the Socio-Cultural Animation approach were used to support the interaction amongst the participants and to enhance group cohesion. The main role of the facilitation was to create a safe atmosphere conducive to taking initiative.

Working together increased the participants' initiative and facilitated sharing experiences and taking pleasure in jointly planned, informal activities. The interviews showed that the existing cooperation between Riistavuoren palvelukeskus and Päiväkoti Haaga provides a solid base on which client-centred further development of shared activities can take place.

Keywords: agency, children, early childhood education and care, intergenerational activities, older adults, social inclusion, Socio-Cultural Animation

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 OSALLISUUS JA TOIMIJUUS	6
3 LASTEN OSALLISUUS JA TOIMIJUUS VARHAISKASVATUKSESSA.....	8
3.1 Lapsen osallisuuden ja toimijuuden perusta	8
3.2 Näkökulmia osallisuuteen ja toimijuuteen.....	9
3.3 Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa	11
3.4 Osallisuuden pedagogiikan kehittäminen ja arviointi.....	12
4 IKÄIHMISTEN OSALLISUUS JA TOIMIJUUS	16
4.1 Ikäihmisten yhteiskunnallisen osallisuuden ja toimijuuden perusta.....	16
4.2 Ikäihmisten yhteiskunnallinen osallisuus	17
4.3 Toimijuuden näkökulma ikääntymiseen	20
4.4 Ikäihmisten osallisuus ja toimijuus Stadin ikäohjelmassa.....	23
5 SUKUPOLVIEN YHTEISTOIMINTA.....	25
5.1 Lasten vierailut ikäihmisten luona.....	26
5.2 Ikäihmiset vapaaehtoisina.....	29
5.3 Lasten ja ikäihmisten yhteiset keskuksat	30
5.4 Lasten ja ikäihmisten yhteinen toiminta	32
5.5 Kansainvälinen TOY-ohjelma	35
6 OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU JA TAVOITTEET.....	39
6.1 Opinnäytetyön yhteistyötahot ja suunnitteluprosessi	39
6.2 Tavoitteena osallisuutta ja toimijuutta tukeva yhteistoimintamalli	40
7 TAUSTOITTAVAT TEEMAHAASTATTELUT.....	42
7.1 Näkemyksiä osallisuudesta ja toimijuudesta	42
7.2 Toteutunut yhteistyö	45
7.3 Ajatuksia ja visioita tulevaisuudesta ja toiminnan kehittämisestä.....	45
8 TOIMINNALLISEN HANKKEEN TOTEUTUS	47
8.1 Menetelmälliset lähtökohdat	47
8.2 Leikkivarjolla ryhmähenkeä nostattamassa	49
8.3 ”Oravalla puussa, käpy oli suussa”	50
8.4 Seikkailu merirosvolaivassa	51
8.5 Elefantti Elli ja muita tarinoita kalliomaalauksilla	53
8.6 Pöllön pesä.....	53
8.7 Ryhmäraportointia ja erilaista dynamiikkaa	55
8.8 Kodan nuotiotulilla	55
8.9 Loppuleikit ja yhteinen reflektio.....	56
9 POHDINTA	57
9.1 Toiminnallisen osan toteutuksen arviointi	57
9.2 Eettisyys ja luotettavuus	60
9.3 Osallisuuden ja toimijuuden toteutuminen	61

LÄHTEET	65
LIITE 1. Esite palvelukeskukselle	77
LIITE 2. Tiedote lasten vanhemmille	78
LIITE 3. Valokuvien käyttöluja	79
LIITE 4. Väliaikatiedote lasten vanhemmille	80
LIITE 5. Kutsu julkaisutilaisuuteen päiväkodin metsäryhmälle.....	81
LIITE 6. Kutsu julkaisutilaisuuteen palvelukeskuksen ikäihmisille.....	82
LIITE 7. Lasten piirustukset	83

1 JOHDANTO

Helsingin kaupunginhallitus päätti marraskuussa 2017 osallisuuden ja vuorovaikutuksen periaatteisiin pohjautuvan osallisuusmallin toimeenpanosta. Mallia oli valmisteltu yhteistyössä asukkaiden ja yhteisöjen kanssa ja sen toimeenpano koskee vuosia 2018–2021. Osallisuutta on tarkoitus edistää kaikilla kaupungin toimialoilla, joten malli vaikuttaa koko kaupunkiorganisaatioon. (Helsingin kaupunki. Osallisuus- ja vuorovaikutusmalli; Helsingin osallisuusmalli.)

Osallisuusmallissa on kolme periaatetta, jotka ovat yksilöiden ja yhteisöjen osaamisen ja asiantuntijuuden hyödyntäminen, omaehtoisen toiminnan mahdollistaminen ja yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien luominen. Eri toimialojen osallisuustyöhön kuuluu muun muassa se, että asukkaita ja kumppaneita kutsutaan mukaan palvelujen suunnitteluun. (Helsingin kaupunki. Osallisuus- ja vuorovaikutusmalli; Helsingin osallisuusmalli.)

Helsingin uudessa kaupunkistrategiassa (Maailman toimivin kaupunki. Helsingin kaupunkistrategia 2017–2021, 3, 5, 7, 11) todetaan, että kaupunki pyrkii asukas- ja käyttäjälähtöisyyteen. Helsinki haluaa tukea asukkaidensa toimijuutta ja olla osallisuuden ja avoimuuden edelläkävijä. Tavoitteena on edistää uudenlaisia, väestöryhmien välistä ymmärrystä, yhdenvertaisuutta ja palvelujen laatua vahvistavia osallisuuskäytäntöjä. Kaupungin osallisuustyöllä pyritään tukemaan asukkaiden ja yhteisöjen oma-aloitteisuutta ja yhteistä toimintaa. Helsingin osallisuus- ja vuorovaikutusmallin ja kaupunkistrategian ohella Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma 2017 ja Stadin ikäohjelma 2015–2016 painottavat asiakkaiden osallisuuden ja toimijuuden merkitystä palvelujen järjestämisessä.

Opinnäytetyömme tavoitteena oli tarkastella varhaiskasvatusikäisten lasten ja ikäihmistien osallisuutta ja toimijuutta sekä tukea niiden toteutumista sukupolvien yhteisessä ryhmätoiminnassa. Varhaiskasvatus, lapsi- ja perhetyöhön sekä gerontologiseen sosiaalityöhön suuntautuvina sosionomi (AMK) -opiskelijoina halusimme hyödyntää yhteistä osaamistamme opinnäytetyössämme, ja meille tarjoutui tilaisuus toteuttaa asiakkaiden osallisuutta ja toimijuutta edistävä toiminnallinen hanke yhteistyössä

Helsingin kaupungin päiväkoti Haagan ja kotona asuvien ikäihmisten palveluja tarjoavan Riistavuoren palvelukeskuksen kanssa.

Riistavuoren palvelukeskus ja päiväkoti Haaga ovat tehneet useiden vuosien ajan yhteistyötä, johon tutustuimme opinnäytetyössämme haastatteleamalla yhteistyökumppaneidemme työntekijöitä. Taustoittavan haastattelun lisäksi perehdyimme laajasti sekä osallisuuden ja toimijuuden käsitteisiin että sukupolvien yhteistoimintaa koskevaan tutkimuskirjallisuuteen tukemaan päiväkoti Haagan varhaiskasvatusikäisten lasten ja Riistavuoren palvelukeskuksessa asioivien ikäihmisten kanssa yhdessä toteuttamaamme toiminnallista opinnäytetyöhanketta. Työmme nimi on peräisin lasten koko ryhmälle opettamasta laulusta ”Tule ystäväksi näin”. Laulun päätössanat todentavat ikäihmisten ja lasten ryhmäämme muodostunutta sukupolvia yhdistävää, lämmintä tunnelmaa: ”Meillä hauskenpaa on käsikkäin.”

2 OSALLISUUS JA TOIMIJUUS

Osallisuus on moniulotteinen käsite, jolle ei ole yhtä selkeää määritelmää. Osallisuudella tarkoitetaan yksilön ja yhteisön tasolla sitä, että ihminen tuntee olevansa osa sellaista merkityksellistä ryhmää tai yhteisöä, jonka jäsenten välillä vallitsee luottamus ja keskinäinen arvostus. Osallisuus on vastakohta osattomuudelle kuten syrjäytymiselle, yksinäisyydelle tai voimattomuudelle. Osallisuus on myös osallistumista ja vaikuttamista sekä sitä, että ihmisellä on päätösvalta omassa elämässään ja toimintaympäristössään. Osallisuuteen kuuluu sosiaalinen osallisuus, joka tarkoittaa mahdollisuutta osallistua yhteiskunnan toimintaan ja instituutioihin. Osallisuus on kokemuksellista. Vaikka kyseessä on subjektiivinen tunne, osallisuuden kokemusta voidaan edistää yhteisöllisyyttä mahdollistamalla. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtaminen. Osallisuuden edistäminen; Pietilä & Saarenheimo 2017, 34–35; Isola ym. 2017, 3, 5; Leemann & Hämäläinen 2016, 589–590.)

Osallisuuden lailla myös toimijuuden käsite tai viitekehys on monitahoinen, ja sitä on käytetty sosiologian ohella muun muassa psykologiassa ja sosiaalipsykologiassa sekä hyödynnetty lapsuuden tutkimuksessa, naistutkimuksessa ja ikääntymistä käsittelevissä tutkimuksissa. Ilmiönä toimijuudessa on kyse sekä yksilön käyttäytymisestä ja toiminnasta että yksilön ja yhteiskunnan rakenteiden ja lainalaisuuksien välisistä suhteista. (Jyrkämä 2008a, 190–191.) Toimijuuteen kuuluu yksilön mahdollisuus ja valta vaikuttaa omaan elämään, ja siinä on oleellista valintojen tekeminen. Yhteiskunnan rakenteet sekä rajoittavat että mahdollistavat yksilön toimijuutta (Eteläpelto i.a.). Toimijuus voi olla myös jaettua toimijuutta esimerkiksi vertaisryhmien kävijöiden kesken tai työntekijöiden ja osallistujien yhteistä toimijuutta (Pietilä & Saarenheimo 2017, 96–97).

Toimijuus ja osallisuus liittyvät läheisesti toisiinsa: sosiaalisen osallisuuden toteuttaminen edellyttää toimijuutta, ja kokemus osallisuudesta ja toimijuudesta voi lisätä tyytyväisyyttä omaan elämään (Eteläpelto i.a.). Palveluissa ja niiden kehittämisessä osallisuus on esteetöntä tiedon saantia, saavutettavuutta sekä mahdollisuutta osallistua suunnitteluun, päätöksentekoon ja arviointiin. Oleellista on myös toimintaosallisuus, joka tarkoittaa ihmisen mahdollisuutta toimia omassa elinympäristössään.

Toimintaosallisuus on vahvasti yhteiskunnallista: yksilöt määrittelevät itsensä vuorovaikutuksessa ja toiminnassa toisten kanssa, mikä voi saada aikaan osallisuuden ja kuulumisen kokemuksia. (Osallisuuden ja asiakaslähtöisyyden edistäminen Pirkanmaan VammaisKaste -osahankkeessa, 9; Leemann & Hämäläinen 2016, 588.)

3 LASTEN OSALLISUUS JA TOIMIJUUS VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatus on yhteiskunnallinen palvelu, jota järjestetään ja tuotetaan varhaiskasvatusikäisten lasten perheille ja johon jokaisella alle kouluikäisellä lapsella on subjektiivinen osallistumisen oikeus. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tukea lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä huoltajien kanssa. Keskeisenä tavoitteena on edistää lasten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä osallisuutta ja toimijuutta yhteiskunnassa. Varhaiskasvatus määritellään kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuudeksi, jota toteutetaan suunnitelmallisena ja tavoitteellisena pedagogisena toimintana. (Varhaiskasvatuslaki L 540/2018, 1.–2. §; Opetushallitus 2018, 7–8, 14, 16, 26–27, 34.) Varhaiskasvatuksella on keskeinen merkitys lapsen arkielämässä. Vuonna 2016 noin 68 prosenttia suomalaisista lapsista osallistui varhaiskasvatukseen ja heistä yli 76 prosenttia kunnallisten päiväkotien järjestämään toimintaan (Opetushallitus 2018. Ajankohtaista. Kuukauden tilasto: Varhaiskasvatus tavoittaa yhä useamman suomalaislapsen).

3.1 Lapsen osallisuuden ja toimijuuden perusta

Varhaiskasvatuksen järjestämistä ja toteuttamista ohjaava, valtakunnallisena määräyksenä annettu varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018 asiakirja (Opetushallitus 2018), siihen pohjautuva paikallinen ja lapsen henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma sekä varhaiskasvatuslaki (L 540/2018) painottavat lapsen ja hänen huoltajiensa osallisuutta ja toimijuutta. Keskeisenä toimintaa ohjaavana periaatteena on lapsen edun ensisijaisuus (L 540/2018, 4. §, Opetushallitus 2018, 9–10). Tämä edellyttää lapsen ja hänen vanhempiensa näkemysten selvittämistä ja huomioimista varhaiskasvatuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Varhaiskasvattajien tulee varmistaa lapsen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet lasta itseään koskevissa asioissa. (L 540/2018, 3. §, 20. §.) Huoltajien kanssa tehtävällä yhteistyöllä on tärkeä merkitys. Luottamuksellinen, kunnioittava ja tasa-arvoinen vuorovaikutussuhde tukee sitoutumista kasvatusyhteistyöhön, mikä edistää lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia. (Opetushallitus 2018, 19.)

Osallisuudessa ja toimijuudessa on pohjimmiltaan kyse kaikille kuuluvista ihmisoi-
keuksista, jotka on kirjattu Suomen perustuslakiin (L 731/1999) sekä Suomen valtion
ratifioimiin Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimukseen lapsen oikeuksista
(60/1991) ja vammaisten henkilöiden oikeuksista (27/2016). Lapsen oikeuksien sopi-
mus painottaa lapsen oikeutta suojeluun, osallisuuteen ja yhteiskunnalliseen tasa-ar-
voon (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 31). Yhdenvertaisuus tarkoittaa perus-
tuslain (L 731/1999, 6. §) mukaan sitä, ettei ketään saa ilman hyväksyttävää syytä
asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mie-
lipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.
Inklusion periaate toteutuu jokaisen lapsen yhdenvertaisena oikeutena osallistua var-
haiskasvatukseen ilman, että tuen tarve, vammaisuus, kulttuuritausta tai muu yksilöl-
linen tekijä estää tai rajoittaa sitä (Opetushallitus 2018, 15, 20–21, 30). Helsingin var-
haiskasvatussuunnitelmassa (2017, 4) lapsen osallisuutta tarkastellaan päiväkotia laa-
jemmassa perspektiivissä. Varhaiskasvattajien tulee tukea ja vahvistaa lapsen osalli-
suutta myös asuinalueen asujana, kaupunkilaisena ja kansalaisena.

3.2 Näkökulmia osallisuuteen ja toimijuuteen

Lasten osallisuuden ja toimijuuden määritelmät pohjautuvat Suomessa varhaiskasva-
tusta ohjaavien asiakirjojen ja nykyisen kasvatustieteellisen tutkimuksen lapsi- ja op-
pimiskäsityksiin. Lapset nähdään aktiivisina toimijoina, ainutlaatuisina, monipuoli-
sina ja vaikutusvaltaisina yksilöinä. He rakentavat ja muokkaavat tietoa, omaa identi-
teettiään ja kulttuuriaan ollen osallisia perheessään, yhteisöissään ja yhteiskunnassa.
Lasten kehittyminen ja oppiminen on kokonaisvaltaista ja tapahtuu vuorovaikutuk-
sessä muiden ihmisten ja lähiympäristön kanssa. (Ahonen 2017, 33–34; Opetushallitus
2018, 21–22; Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 12–13, 17, 30.) Lasten yksilöl-
lisyyttä pidetään varhaiskasvatuksen keskeisenä lähtökohtana ja yhteisöä rikastutta-
vana arvona, jonka pohjalle yhteinen osallisuus rakentuu (Hujala 2018, 7).

Lapsen toimijuus voidaan määritellä yksilön tai ryhmän omaehtoiseksi kyvyksi toimia
erilaisissa tilanteissa. Toimijuuteen liittyviä muita käsitteitä ovat osallisuus, vapaaeh-
toisuus, vaikutus- ja valinnanmahdollisuus. Yksilöllisten tekijöiden ohella toimijuu-
den mahdollistumiseen vaikuttavat yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät.

Toimijuutta voidaan arvioida tarkastelemalla, mitä lapsi osaa, kykenee, haluaa, tuntee, voi ja mitä hänen täytyy tehdä. Lapsen toimijuuden kehittyminen on prosessinomaista: tietyn taidon oppiminen edellyttää lapsen taitojen lisääntymistä, hänen haluaan ja motivaatiotaan harjoitella ja oppia enemmän. Varhaiskasvattajien ja vanhempien tulee tukea lapsen kokemusta toimijuudesta, mikä vahvistaa hänen itseluottamustaan sekä kykyään toimia ja vaikuttaa ympäristössään. Toimijuuden tunne on tärkeä osa lapsen sosioemotionaalista hyvinvointia. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 60–61.)

Osallisuuden käsite on moniulotteinen ja liittyy kiinteästi kaikkeen lapsen toimintaan. Leinonen (2014, 18–19) tarkastelee varhaiskasvatuksessa toteutuvaa lasten osallisuutta jäsentämällä sitä alakäsitteiden ja toimijuuden avulla. Arjen osallisuudessa painottuu aktiivisuus päiväkodin arkirutiineissa ja perustoiminnoissa. Sosiaalisissa suhteissa ja ryhmätoiminnoissa osallisuuden keskeisinä määritteinä ovat yhteinen tekeminen, vuorovaikutus ja kaikkien osallistujien tasa-arvoisuus. Kokemuksellinen osallisuus edellyttää puolestaan lapsen omakohtaista tunnetta hänelle henkilökohtaisesti merkityksellisistä, iloa ja innostusta tuottavista tilanteista ja kohtaamisista yhteisössä. Osallisuuteen sisältyy myös lapsen oikeus olla osallistumatta toimintaan hänen niin tahtoessaan.

Leikillä on keskeinen merkitys lasten osallisuudessa ja toimijuudessa. Leikkiminen on lapsille iloa ja innostusta tuottavaa toimintaa, luontainen tapa olla ja elää. Leikkiessään lapset ovat aktiivisia ja motivoituneita. He tutkivat ja jäsentävät ympäristöään, tulkitsevat ja muodostavat merkityksiä omista kokemuksistaan, rakentavat käsitystä itsestään ja kehittävät sosiaalisia suhteitaan. Leikki tukee kokonaisvaltaisella tavalla lasten kehitystä, oppimista ja hyvinvointia ja on varhaiskasvatuksen keskeinen työtapa. (Helin, Kola-Torvinen & Tarkka 2018, 14; Opetushallitus 2018, 22, 38–39.)

Osallisuuden ja osallistumisen käsitteet eroavat toisistaan (Eskel & Marttila 2013, 86). Osallistuminen eli toiminnassa mukana oleminen ei vielä merkitse lapsen osallisuutta, vaikka sen tulisi tarjota tähän mahdollisuuksia (Helin ym. 2018, 18). Aikuinen voi pyrkiä osallistamaan lasta yksittäisten toimintatuokioiden avulla, mutta lapsen osallisuus on hänen omakohtainen kokemuksensa, joka ei synny pakottamalla (Kataja 2018, 51; Roos 2014, 50).

Lapsen osallisuus ei ole mahdollista ilman yhteisöä, sillä osallisuus rakentuu yhteisestä vuorovaikutuksesta (Helin ym. 2018, 15) ja luo pohjaa yhteisöllisyydelle (Eskel & Marttila 2013, 78). Keskeisenä tekijänä osallisuuden kokemuksessa on lapsen tunne ryhmään tasavertaisena jäsenenä kuulumisesta, toisten kanssa toimimisesta ja itselle tärkeiden asioiden kuulluksi tulemisesta (Helin ym. 2018, 15, 18). Osallisuudessa elävä lapsi kokee olevansa hyväksytty, arvostettu ja täysivaltainen yhteisön jäsen (Eskel & Marttila 2013, 78).

3.3 Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa

Osallisuuden pedagogiikasta käytetään usein käsitettä osallisuuteen kutsuva tai osallisuutta edistävä pedagogiikka (Heikka, Kettukangas, Fonsén & Vlasov 2018, 35; Hujala 2014, 10). Termeillä viitataan niihin varhaiskasvatusta ohjaaviin periaatteisiin ja toimintatapoihin, joilla mahdollistetaan ja tuetaan aktiivisesti lasten osallisuutta ja toimijuutta. Lasten osallisuuden edistäminen haastaa varhaiskasvatusalan ammattilaiset tarkastelemaan toimintaa ohjaavia arvojaan sekä perustelevaan pedagogisia ratkaisujaan (Helin ym. 2018, 16–17). Kyse ei ole pelkkien toimintatapojen, vaan kokonaisvaltaisen kulttuurin muutoksesta (Heikka ym. 2018, 36, 43; Kataja 2018, 46–51), varhaiskasvattajien omasta oppimisprosessista ja teorian tiedon soveltamisesta niihin toiminnallisiin konteksteihin, joissa muutosta tavoitellaan (Turja 2018, 78).

Varhaiskasvatus toteutuu kasvatusyhteisössä, jonka toimintakulttuuriin vaikuttavat yhteisön sisäiset arvot, normit ja periaatteet, vuorovaikutus ja ilmapiiri, henkilöstön osaaminen ja työtavat sekä toiminnan organisointi ja johtaminen. Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria tulee kehittää osallisuutta ja toimijuutta tukevaksi, lasten ja henkilöstön yhteiseksi oppivaksi yhteisöksi, jonka keskeisiä toimintaperiaatteita ovat erilaisten mielipiteiden, ajatusten ja tunteiden kunnioittaminen ja jakaminen, lasten vahvuuksien ja mielenkiinnon kohteiden tunnistaminen ja hyödyntäminen sekä uusien toimintatapojen rohkea kokeileminen. Oppivan yhteisön tehtävänä on reflektoida, arvioida ja kehittää omaa toimintaansa ja toimintakulttuuriaan. (Helin ym. 2018, 13, 15; Kataja 2018, 60; Opetushallitus 2018, 28–30.)

Hyvä varhaiskasvattaja on lapsilähtöinen ja aikuisjohtoinen. Hän on pedagogisesti sensitiivinen ja läsnäoleva, kuuntelee ja huomioi lasta ja innostuu tämän aloitteista ja ajatuksista. Pelkkä lapsen toiveiden ja mielipiteiden kysyminen ei riitä. Myös lapsen havainnoiminen on tärkeää, sillä lapsi ilmaisee itseään monin eri tavoin. Kasvattajalla tulee olla uskallusta ja rohkeutta heittäytyä arjen mahdollisuuksiin sekä kykyä luopua tiukan vallan ja kontrollin halusta. (Kataja 2014, 72, 77; Roos, Nurhonen & Viitanen 2018, 82.)

Lasten osallisuuden tulisi sisältyä kaikkeen varhaiskasvatustoimintaan. Kun lapset pääsevät suunnittelemaan, toteuttamaan ja arvioimaan toimintaa yhdessä aikuisten kanssa, heidän vuorovaikutustaitonsa ja itseluottamuksensa kehittyvät ja he oppivat ymmärtämään yhteisten sääntöjen, sopimusten ja luottamuksen merkitystä. (Helin ym. 2018, 16–17; Kataja 2018, 37.) Osallisuus edellyttää dialogista vuorovaikutusta ja demokraattista yhteistoimintaa kasvatusyhteisössä, jossa kaikkien mielipiteillä ja näkemysillä on merkitystä. Osallisuuden pedagogiikka on ennen kaikkea vuorovaikutustapa; se on kasvamista yhdessä ja erikseen. (Heikka ym. 2018, 35–37; Hujala 2018, 8; Kataja 2018, 46–62.)

Osallisuuden pedagogiikka kuuluu kaikille (Kataja 2018, 55). Valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2018) ohjaavat varhaiskasvattajia kehittämään osallisuutta vahvistavaa pedagogiikkaa, jonka lähtökohtana on lasten osallisuuden merkityksen ymmärtäminen (Hujala 2018, 7) ja jota lasten ajatusten, mielenkiinnon kohteiden ja voimavarojen esille tuominen mahdollistaa (Helin ym. 2018, 17; Kataja 2018, 56; Roos ym. 2018, 82; Turja 2018, 65).

3.4 Osallisuuden pedagogiikan kehittäminen ja arviointi

Varhaiskasvatuslaki (L 540/2018) ja valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2018) korostavat lasten ja heidän huoltajiensa osallisuutta. Tämä on haastanut ammattilaiset arvioimaan varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria ja kehittämään osallisuuden pedagogiikkaa, mikä voi edellyttää muutosten aikaansaamista työn sisäisiin rakenteisiin (Fonsén, Heikka, Hjelt, Eskelinen & Riekkola 2018, 168; Leinonen 2014, 36–38; Turja 2017, 54–55).

Pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö VKK-Metro toteutti vuosina 2009–2011 varhaiskasvatuksen kehittämishankkeen päiväkodeissa, lapsille luonnollisissa kasvuympäristöissä. Kehittämistyöhön osallistui 21 päiväkotia Helsingistä, Espoosta, Vantaalta ja Kauniaisista sekä Helsingin yliopisto ja alueen ammattikorkeakoulut. Kehittämistyön tavoitteena oli löytää uusia tapoja vahvistaa lasten ja heidän perheidensä osallisuutta sekä tukea työntekijöiden ammatillisuutta. Päiväkodit valitsivat itse omat kehittämiskohteensa, joita olivat muun muassa toiminnan pedagoginen dokumentointi, osallistavat vanhempainillat ja tiedotuksen tehostaminen. (Mäkitalo, Nevanen, Ojala, Tast, Venninen & Vilpas 2011, 4–5; Venninen, Lounassalo & Tuomainen 2011, 13.)

Tutkimuspäiväkotien henkilökunta osallistui kahteen kyselykartoitukseen. Ne tehtiin vuoden välein ja niissä arvioitiin lapsen osallisuuden kehittymistä aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen sekä lapsen toimintamahdollisuuksien näkökulmista. Kyselyissä hyödynnettiin Shierin viisitasoista osallisuuden kehittymisen mallia, jossa tasolta toiselle eteneminen merkitsee osallisuuden asteittaista vahvistumista. Ensimmäinen osallisuuden taso tarkoittaa lasten kuulluksi, nähdyiksi ja kohdatuksi tulemistä. Toisella tasolla lapset saavat henkilökunnalta tukea omien näkemystensä ilmaisemiseen, mikä edellyttää lasten kokemaa turvallisuuden tunnetta. Kolmannella tasolla lasten mielipiteet huomioidaan toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa, minkä jälkeisellä neljännellä tasolla lapset otetaan mukaan yhteiseen päätöksentekoon. Viidennellä eli korkeimmalla osallisuuden tasolla lapset jakavat päätöksenteossa vallan ja vastuun yhdessä aikuisten kanssa, mikä tukee demokratiataitojen kehittymistä. Vastuu lapsista ja heidän osallisuutensa mahdollistamisesta on kasvattajilla prosessin kaikissa vaiheissa. Kartoituksissa ilmeni, että lasten osallisuus oli vahvistunut tutkimuspäiväkodeissa kaikilla osallisuuden tasoilla hankkeen etenemisen aikana. (Leinonen, Venninen & Ojala 2011, 85–86.)

Tutkimusten mukaan lasten osallisuuden kehittämisen suurimpia esteitä päiväkodeissa ovat suuri lapsimäärä suhteessa henkilökuntaan, lasten ikä, melu, kiire, stressi, osamattomuus sekä aikuisten muut työt. Osallisuutta estävät lisäksi aikuisen keskittymättömyys, läsnäolon ja havainnointitaitojen puute sekä työn priorisointiin ja organisointiin liittyvät tekijät. (Venninen & Kangas 2018, 192–193, 198.)

Vilpas ja Tast (2011, 152–153) ovat pohtineet kasvattajan vallankäytön ja lapsen osallisuuden välistä suhdetta Hartin portaittain etenevän osallisuuden tikapuumallin avulla, jota on kuitenkin arvosteltu osallistujien subjektiivisten kokemusten tavoittamattomuudesta (ks. Eskel & Marttila 2013, 79–80). Vilpaksen ja Tastin (2011, 152–153) mallissa lasten osallisuuden nähdään kehittyvän samansuuntaisesti heidän vaikutusmahdollisuuksiensa kanssa. Kasvattajan vallankäytön portaiden alimmalla tasolla aikuisen valta on tiedostamatonta ja lapsia manipuloivaa. Lapset ovat aikuisen ohjattavissa ilman, että kykenisivät kyseenalaistamaan toimintaansa. Aikuisen vallankäytön väheneminen mahdollistaa lasten osallisuuden vahvistumisen, ja osallisuusmallin korkeimmalla tasolla lapset ideoivat, tekevät aloitteet toimintaan sekä käynnistävät itsenäisesti projektit pyytämällä aikuisia mukaan päätöksentekoon. Lasten ja kasvattajien välillä vallitsee tällöin luottamussuhde ja lapsilla on kokemus aidosta yhteistyöstä sekä omasta vaikuttamisen mahdollisuudestaan.

Turja (2017, 47–53) on tarkastellut lasten osallisuuden ja sen toteutumisen edellytyksiä varhaiskasvatustyössä. Hänen mukaansa keskeistä osallisuudessa on lasten osallistuminen toimintaprosessin kaikkiin vaiheisiin: ideointiin, suunnitteluun, päätöksentekoon, toimeenpanoon ja arviointiin. Tärkeitä osallisuutta tukevia perusedellytyksiä ovat lapsen kokema turvallisuudentunne sekä luottamus itseen ja muihin ihmisiin. Myös toimivat kommunikointikeinot, mahdollisuus päästä hyödyntämään toimintaan tarvittavia materiaalisia resursseja sekä riittävä tiedonsaanti omista toimintamahdollisuuksista, tavoitteista ja roolista ovat merkittäviä osallisuutta lisääviä tekijöitä. Myönteisten osallisuuskokemustensa kautta lapsi vahvistuu ja hänen osallisuusvoimavaroja lisääntyvät.

Turjan (2017, 47–53) mallissa keskeisinä osallisuuden osatekijöinä tarkastellaan valtaistumista, vaikutuspiiriä ja ajallista ulottuvuutta. Valtaistumisella tarkoitetaan lasten voimaantumisen astetta lasten ja aikuisten välisessä valtasuhteessa. Lasten valtaistumisen eri tasoja ovat mukanaolo, kuulluksi tuleminen, vaihtoehtoista valinta, luvan pyytäminen, lasten oma toiminta sekä yhteistoiminta. Valtaistumisen tasot vaihtelevat eri toimintatilanteissa ja myös saman toiminnan aikana. Osallisuuden vaikutuspiirillä tarkoitetaan osallisuuden tilannesidonnaisuutta suhteessa muihin ihmisiin. Erillisiä vaikutuspiirejä ovat henkilökohtainen, lasten keskinäinen, aikuisten ja lasten yhteinen sekä laajemman yhteisön taso, joka sisältää lapsen lähiyhteisöt. Ajallinen ulottuvuus

liittyy osallisuustoiminnan ajalliseen vaikutusaikaan ja keston, mitä tukevat muun muassa toiminnan dokumentointi sekä yhteinen pedagoginen reflektointi.

Pedagogisen dokumentoinnin avulla voidaan jakaa varhaiskasvatuksen arkea lasten ja heidän vanhempiensa kanssa (Ruokojärvi & Luukkonen 2011, 49; Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 20–21). Kun varhaiskasvatustyötä tuodaan myös laajemmin esille, mahdollistuu varhaispedagogiikan ominaislaadun ymmärtäminen sekä lasten, vanhempien ja varhaiskasvattajien osallistuminen yhteiskunnalliseen demokraattiseen keskusteluun ja päätöksentekoon (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 16, 66–67; Rintakorpi 2014, 138). Kehittämistyöhön sitoutuneet ammattilaiset ovat motivoituneita tekemään laadukasta varhaiskasvatustyötä. Heidän kokemansa osallisuus näkyy innostuneisuutena ja voimaantumisenä, mikä voi laajentua koko työyhteisöä rikastuttavaksi, lasten osallisuutta ja hyvinvointia vahvistavaksi yhteiseksi voimavaraksi. (Venninen 2014, 155–156.)

4 IKÄIHMISTEN OSALLISUUS JA TOIMIJUUS

Vuoden 2017 lopussa 21,4 prosenttia Suomen väestöstä oli yli 65-vuotiaita tai tätä vanhempia (Tilastokeskus. Tuotteet ja palvelut. Suomi lukuina. Väestö). Eläkeiän saavuttanutta ja tätä iäkkäämpää väestöä kutsutaan Suomessa monilla nimillä, esimerkiksi ikääntyneet, ikääntyvät, ikäihmiset, vanhukset, vanhat tai seniorit (Saarenheimo, Pietilä, Maununaho, Tiihonen & Pohjolainen 2014, 35–36). Vanhustyön keskusliitto teetti vuonna 2018 Eloisa ikä -ohjelmassa suomalaisten ikääntymistä koskevia näkemyksiä kartoittavan ikägallup-kyselyn (Suomalainen ikägallup, osa 2. Eloisa ikä -avustusohjelman mielipidekysely), johon vastasi yli 1000 eri-ikäistä suomalaista. Kyselystä ilmeni, että vanhuuden ikävaihe alkaa suomalaisten mielestä keskimäärin 74-vuotiaana. Ikägallupissa selvitettiin myös se, millä nimellä kyselyyn osallistuneet kutsuisivat iäkkästä ihmistä. Suurin osa eli 26 prosenttia vastaajista suosi termiä ikäihminen, joka valikoitui opinnäytetyössä käytettäväksi termiksi.

4.1 Ikäihmisten yhteiskunnallisen osallisuuden ja toimijuuden perusta

Demokraattinen yhteiskunta on kaikkien yhteiskunta, ja ikäystävällisessä maailmassa jokaisella on oikeus osallisuuteen yhteisössä. Suomessa ikäihmisten yhteiskunnallisen tasa-arvon perustan luovat perustuslaki, muut lait, asetukset ja suositukset sekä ihmis-oikeussopimukset. (Kurki 2007, 12–13; Kivelä & Vaapio 2011, 21; Kivelä 2012, 126–127; European Union Fundamental Rights Agency 2018, 9; World Health Organization. Ageing and life-course. Towards an Age-friendly World; United Nations Office of the High Commissioner on Human Rights 1991.)

Ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveystalve-luista on säädetty oma lakinsa (L 980/2012), niin kutsuttu vanhuspalvelulaki. Lain mukaan jokaisen kunnan on laadittava suunnitelma siitä, miten ikääntyneiden kuntalais-ten hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista tuetaan ja miten ikäihmisten palvelut ja omaishoidon tuki järjestetään (5. §). Laissa painotetaan ennalta ehkäiseviä ja kotona asumista tukevia palveluja (5. §), joiden toteuttamisessa on huomioitava ikäihmisten osallisuuden tukeminen (13. §). Vanhuspalvelulakiin on kirjattu

myös ikäihmisten oikeus osallistua heidän elinoloihinsa vaikuttavien päätösten valmisteluun ja palveluiden kehittämiseen (1. §). Ikäihmisten vaikuttamismahdollisuus mainitaan myös kuntalaissa (L 410/2015 27. §), jonka mukaan kuntien on yksin tai yhdessä toisten kuntien kanssa perustettava vanhusneuvosto ikääntyneen väestön osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien turvaamiseksi.

Sosiaali- ja terveysministeriö ja Kuntaliitto ovat antaneet laatusuosituksensa iäkkäiden ihmisten palveluiden kehittämisestä neljä kertaa (Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto 2017, 7). Uusimmassa laatusuosituksessa todetaan, että toimintakyvyn muutoksista ja iästään huolimatta ikäihmisillä on oikeus hyvään, omanlaiseen elämään elinyhteisöissään ja että ikäihminen on aina osallistuja ja toimija omien voimavarojensa mukaisesti. Laatusuosituksen viidestä teema-alueesta ensimmäisenä on mahdollisimman toimintakykyisen ikääntymisen turvaaminen, jolla tavoitellaan muun muassa iäkkäiden täysivaltaista yhteiskunnallista osallisuutta. Konkreettisena suosituksena mainitaan se, että kunnat tukevat ikääntyneen väestönosan toimintakykyä esimerkiksi ikäihmisten omaehtoista toimintaa edistämällä ja osallisuutta lisäävää ryhmätoimintaa vahvistamalla. (2017, 13, 15–16.)

Sosiaali- ja terveysministeriön aiemman laatusuosituksen (2014, 16–17) mukaan ikäihmisten osallisuuteen kuuluu myös mahdollisuus vaikuttaa yhteisön toimintaan ja palveluiden kehittämiseen. Suosituksessa todetaan lisäksi, että osallisuuden toteutuminen edellyttää palveluilta esteettömyyttä ja saavutettavuutta.

Suomessa ei vielä ole vanhusväestön oikeuksien toteutumista edistävää viranomais-toimijaa, vanhusasianvaltuutettua. Asiasta tehtiin vuonna 2018 kansalaisaloite, joka sai osakseen hieman yli 40 000 kannatusilmoitusta (Suomen Senioriliike - Arvokkaan Vanhenemisen puolesta ry. Vanhusasiavaltuutettu Suomeen – kansalaisaloite; Oikeusministeriö. Kansalaisaloite. Vanhusasiainvaltuutettu Suomeen.)

4.2 Ikäihmisten yhteiskunnallinen osallisuus

Vaikka ikäihmisten oikeus ihmisarvoiseen ja itsenäiseen elämään on muodollisesti tunnustettu, vanhuutta koskeva yhteiskunnallinen keskustelu on usein

negatiivissävyistä ja korostaa ikääntymisen aiheuttamia toimintakyvyn menetyksiä sekä tuottamattomaksi mielletyn väestönosan palvelutarpeen aiheuttamaa taloudellista raskautta (Euroopan unioni 2012; European Union Fundamental Rights Agency 2018, 9; UN Open-ended Working Group on Ageing 2017, 8; Colliander & Ruoppila 2018, 5, 120). Ikäihmisiin kohdistuu negatiivisia stereotypioita jopa iäkkäitä perinteisesti kunnioittavissa yhteiskunnissa (ks. Lou & Dai 2017), minkä lisäksi ikäihmiset saattavat kokea suoranaista ikäsyryntää eli ageismia (Kivelä 2012, 136–138; World Health Organization. Ageing and life-course. Ageism). Vuonna 2015 eurooppalaisista 42 prosenttia ja suomalaisista 44 prosenttia oli sitä mieltä, että yli 55-vuotiaisiin kohdistuva ikään perustuva syrjintä oli yleistä tai melko yleistä heidän kotimaassaan (Oikeusministeriö. Demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksikkö).

Yhteiskunnassa vallitsevilla arvoilla, ennakoluuloilla ja asenteilla ikääntymistä ja ikäihmisiä kohtaan on merkitystä: niillä on yhteys käytäntöihin ja toimintatapoihin ja ne vaikuttavat sekä ikääntymisen kokemukseen että ikäihmisten hyvinvointiin (Kivelä 2012, 136–138, 148–149; Saarenheimo 2017, 33; Hernandez & Gonzalez 2008, 292–293; World Health Organization. Ageing and life-course. Ageism). Yleistyksen ovat haitallisia myös siitä syystä, että ikäihmiset eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan he eroavat toisistaan esimerkiksi iältään. Tähän väestöryhmään kuuluvat niin ”nuoret vanhat” kuin ”vanhat vanhat” eli kolmatta, neljättä tai jopa viidettä ikää elävät ikäihmiset. Myös ikääntyneiden mieltymykset, kiinnostukset ja tarpeet ovat yksilöllisiä kuten muiden ikäryhmien. (Saarenheimo 2017, 33, 38–43; United Nations Office of the High Commissioner on Human Rights 1991; Jyrkämä 2008b, 269–270.)

Sosiokulttuurinen lähestymistapa ikääntymiseen ja ikäihmisten tukemiseen painottaa iän aiheuttamien puutteiden, ongelmien ja heikentymisten sijaan ikäihmisten hyvinvointia tukevien fyysisten, psyykkisten sekä sosiaalisten voimavarojen merkitystä. Yhteiskunnan tai yhteisön tasolla tarkasteltuna ikäihmisten sosiaaliset voimavarat sisältävät myös kollektiivisen ulottuvuuden, johon kuuluvat taloudellinen pystyvyys ja yhteiskunnallinen osallistuminen sekä vaikuttamistoiminta. Kollektiiviset voimavarat käsittävät myös inhimillisen pääoman eli ikäihmisten osaamisen ja taidot. Ikäihmisillä on käytettävissään aikaa, joka on nyky-yhteiskunnassa merkittävä, niukka resurssi. (Hakonen 2008, 121–135; Helander 2006, 82–83; Kurki 2007, 15.)

Varttuneen väestön osuus yhteiskunnan aktiivisena taloudellisena, sosiaalisena ja kulttuurisena resurssina jää usein huomaamatta, vaikka ikäihmisten yhteiskunnallinen panos esimerkiksi vapaaehtoistyön tekijöinä, omaishoitajina tai apuna sekä tukena heidän lapsilleen ja lapsenlapsilleen on merkittävä (European Union Fundamental Rights Agency 2018, 9, 15–16; Colliander & Ruoppila 2018, 121; Helander 2006, 81–82). Suomen Senioriliike - Arvokkaan Vanhenemisen puolesta -yhdistys kutsuukin Suomen eläkeiän saavuttaneita kansalaisia voimavaraikäluokaksi (Suomen Senioriliike - Arvokkaan Vanhenemisen puolesta ry).

Sosiaalisella osallisuudella tarkoitetaan ihmiselle merkitykselliseen yhteisöön kuulumista. Ikäihmisten arjessa sosiaalinen osallisuus tarkoittaa mahdollisuutta elää tasa-vertaisena jäsenenä omassa tutussa ympäristössään sekä osallistumista yhteisön toimintaan siinä määrin kuin itse haluaa. Palvelujärjestelmä voi tukea kotona asuvien ikäihmisen hyvinvointia ja arjen sujuvuutta muun muassa tarjoamalla monipuolista harrastustoimintaa sekä tukemalla ikäihmistä tämän merkityksellisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä. (Haverinen 2008, 232–236.) Palvelujärjestelmässä ikäihmisen voimavarojen tunnistaminen vaatii työntekijältä herkkyyttä, sillä ikäihmisen osallisuus tarkoittaa myös sitä, että hän on mukana päätöksenteossa. Osallisuuteen kuuluu myös se, että ikäihminen saa tarpeeksi ja esteettömästi tietoa tarjolla olevista vaihtoehdoista. (Haverinen 2008, 230–231; Boudiny 2013, 1091.)

Kivelän ja Vaapion (2011, 21, 101–102) mukaan ikäihmisten omaa toimintaa ja kanssakäymistä nuorempien ikäryhmien kanssa tulee tukea, sillä monet heistä nauttivat nuorempien ikäpolvien seurasta. Aktiivisella sosiaalisella osallistumisella on havaittu olevan yhteys terveyteen ja hyvinvointiin ja jopa elinajan ennusteeseen. Iän kartuttamasta kokemuksesta, tiedoista ja taidoista voi olla merkittävää hyötyä yhteiskunnalle ja yhteisöille, ja Yhdistyneiden kansakuntien ikäihmisiä koskevan päätöslauselman (United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights 1991) mukaan heillä tulee olla mahdollisuus jakaa hankkimiaan tietoja ja taitoja nuoremmille sukupolville. Vaikka tutkimukset ovat osoittaneet, että tietyt tiedonkäsittelytoiminnot alkavat hidastua jo keski-iässä, aivojen muovautuvuus ja oppimiskyky säilyvät läpi elämän. Aivojen ikääntyminen saattaa jopa vahvistaa arjen ongelmanratkaisukykyä ja kypsää tunteiden säätelyä, joita pidetään iän mukanaan tuoman viisauden ilmentyminä. Aivoterveys edellyttää ärsykkeiden ja haasteiden lisäksi vuorovaikutusta ja

merkityksellisyyskokemuksia, sillä aivot ovat sosiaalinen elin. (Saarenheimo 2017, 91–94, 108.)

4.3 Toimijuuden näkökulma ikääntymiseen

Tutkimuksessa vanhuutta ja ikääntymistä on tarkasteltu muun muassa irtaantumisteorian (Jyrkämä 2008b, 292–294) näkökulmasta. Yksilötason teorioihin kuuluvan irtaantumisenäkökulman mukaan ihminen alkaa vanhetessaan vähitellen vetäytyä vuorovaikutuksesta ja yhteiskunnasta. Viime aikoina on alettu puhua myönteisen vanhuuskuvan luomisesta, ja aktiivisen ikääntymisen käsitteestä on muodostunut kulttuurinen trendi ja poliittinen normi (Saarenheimo 2017, 24, 46). Vuosi 2012 oli Euroopassa aktiivisen ikääntymisen ja sukupolvien välisen solidaarisuuden vuosi (Euroopan parlamentti. EU:n aktiivisen ikääntymisen ja sukupolvien välisen solidaarisuuden vuosi 2012). Ikääntymistutkimuksessa käytettiin kuitenkin jo 1950-luvulla onnistuneen vanhenemisen käsitettä, josta kehittyi gerontologian paradigma 1980–1990-luvuilla ja jonka lähikäsitteitä ovat myös muun muassa positiivinen, tuottava tai terve ikääntyminen (Katz & Calasanti 2015, 26–27).

Onnistuneen ikääntymisen näkökulman heikkoutena on pidetty sitä, että mikäli ikääntymisessä voi onnistua, siinä voi myös epäonnistua. Vaikka aktiivinen ikääntyminen edustaa elämää eteenpäin katsovaa näkemystä, yhteiskunnallisena ihanteena oletus aktiivisuudesta voi tuntua ahdistavalta niistä, joilla ei ole mahdollisuutta tai kykyä toteuttaa aktiivisuusunormia (Saarenheimo 2017, 23, 46–49). Aktiivisuutta tai onnistumista korostavassa ajattelutavassa on myös se puute, että siinä siirretään vastuu hyvinvoinnista ainakin osittain yhteiskunnalta yksilölle (Suomi & Hakonen, 2008, 243), vaikka yhteiskunta ja siinä vallitsevat asenteet vaikuttavat yksilön kokemukseen vanhenemisesta ja vanhana olemisesta.

Aktiivisuusnäkökulman merkittävä rajoite on lisäksi se, että mikäli aktiivisuus tulkitaan kapeasti esimerkiksi ulospäin näkyväksi fyysiseksi aktiivisuudeksi, tarkastelukulma ei sovellu muun muassa kaikkein vanhimpien henkilöiden ehkä yksin kotonaan toteuttaman, mutta ihmisille itselleen merkityksellisen ja omien arvojen mukaisen aktiivisuuden kuvaamiseen. Ajattelutapa saattaa näin ollen lisätä iäkkäimpiin

kohdistuvia stereotypioita. Ikäihmisen avuntarve tai sairaudet eivät estä aktiivista mukanaoloa tai koetun hyvinvoinnin mahdollisuutta, sillä hyvää vanhuutta voi elää olematta ulospäin näkyvällä tavalla aktiivinen. (Boudiny 2013, 1082–1084, 1087–1088, 1093; Sugarhood, Eakin & Summerfield-Mann 2017, 1654–1658; Katz & Calasanti 2015, 28; Jyrkämä 2008b, 276; Jyrkämä 2016, 425; Saarenheimo ym. 2014, 59.)

Yksilötason teorialat eivät ota riittävästi huomioon inhimillistä toimintaa rajoittavien tai sitä mahdollistavien rakenteellisten tekijöiden tai olosuhteiden merkitystä. Toimijuuden viitekehys (Jyrkämä 2007; 2008a; 2016) tarjoaa ikäihmisten arkitilanteiden tarkasteluun yksilöteorioita laajemmin näkökulman. Toimijuus ei tarkoita samaa kuin toimintakyky tai aktiivisuus, vaan viitekehukseen sisältyy Jyrkämän (2016, 422–423) mukaan kolme näkökulmaa: ihmisen elämänselämä ja elämäntilanteet, toimijuuden rakenteelliset tekijät sekä toimijuuden kuusi modaliteettia tai ulottuvuutta eli kykeneminen, täytyminen, voiminen, tunteminen, haluaminen ja osaaminen.

Toimijuudessa huomio kiinnittyy ensimmäiseksi ihmisen elämänselämään eli läpi elämän jatkuvaan inhimilliseen kehitykseen. Ihmiset toimivat ja tekevät valintoja tiettyinä ajankohtana vallitsevien olosuhteiden ja niiden tarjoamien mahdollisuuksien ja rajoitteiden mukaan. Ihmisten toiminta ei kuitenkaan ole passiivista reagoitua, vaan kukin toimija tekee ratkaisunsa ja valintansa vaihtoehtoja pohtien. Vaihtoehtojen reflektoinnin ohella toimijuuden näkökulmassa on tärkeää yksilön suhde ja riippuvuudet muihin yksilöihin. (Jyrkämä 2008a, 192.)

Toimijuuden rakenteellisia elementtejä ovat puolestaan ajankohta, ikä, sukupuoli, sukupolvi eli kohortti, yhteiskuntaluokka, ympäristö ja kulttuurinen tai etninen tausta. Ihmistä toimintaa tarkasteltaessa on tärkeää ymmärtää, millä tavoin rakenteelliset elementit vaikuttavat toimijuuteen: esimerkiksi ikään tai sukupuoleen saattaa kohdistua erilaisia rajoittavia tai mahdollistavia oletuksia, normeja, oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka vaikuttavat ihmisen toimijuuteen. (Jyrkämä 2008a, 193–194; 99–100.)

Ihmisen elämänselämän ja toimintaan vaikuttavien rakenteellisten elementtien lisäksi toimijuuden viitekehyksessä huomioidaan kuusi keskenään vuorovaikutuksessa olevaa modaliteettia tai ulottuvuutta, jotka ovat kykeneminen, täytyminen, voiminen, tunteminen, haluaminen ja osaaminen. Kykenemisellä tarkoitetaan ihmisen ruumiillisista

kykenemistä, kun taas osaaminen käsittää elämän varrella hankitut pysyvät tiedot ja taidot. Haluamista luonnehtivat motivaatio, tahtominen tai tavoitteet, ja täytymisessä on kyse sekä fyysisistä että sosiaalisista pakoista, esteistä tai rajoitteista. Voimisen ulottuvuudella tarkoitetaan tilanteen tarjoamia mahdollisuuksia, ja tuntemista ovat tunteiden kokeminen, arvioiminen tai arvottaminen. (Jyrkämä 2008a, 194–195; Jyrkämä 2016, 424–425.)

Tutkimuksellisenä näkökulmana Jyrkämä (2008a, 196) erottaa toimijuudessa neljä merkittävää seikkaa. Toimijuudessa on olennaista se, että toimijuus kytkeytyy aikaan ja paikkaan sekä arjen tilanteisiin. Toisaalta toimijuudessa on kyse dynaamisesta prosessista, sillä toimijuuden modaliteetit eli esimerkiksi ihmisten kyvyt tai tuntemiset muuttuvat ja vaikuttavat toinen toisiinsa; esimerkiksi ihmisen ikääntyessä jokin kyky voi heikentyä, mutta toisaalta tilalle voi tulla jotakin uutta. Toimijuus on myös vuorovaikutuksellista, sillä ihmiset määrittelevät toistensa toimijuutta arjen tilanteissa.

Toimijuuden näkökulmassa on tärkeää erityisesti se, että ikäihmistä ei pidetä toimintakyvyn arvioinnin kohteena. Viitekehys korostaa vahvasti ihmisen subjektiutta ja oman toiminnan reflektointia suhteessa ympäröivään maailmaan eli yksilön ja ympäristön välistä dynamiikkaa (Pietilä & Saarenheimo 2017, 32, 83; Jyrkämä 2016, 424). Toimijuuden viitekehyksessä ikäihminen ymmärretään toimivana, valintoja tekevänä ja valintojaan sekä niiden perusteita reflektoidena subjektina myös silloin, kun toimijuus on esimerkiksi sairauden vuoksi haavoittuvaa (Jyrkämä 2007, 205, 210; Jyrkämä 2008a, 197; Jyrkämä 2016, 422).

Toimijuuden viitekehys soveltuu yhtäältä ikäihmisten arkitilanteiden ja toisaalta muun muassa yksilön ja palvelujärjestelmän välisten vuorovaikutussuhteiden tarkasteluun. Toimijuuden avulla voidaan tarkastella esimerkiksi ikäihmisten palveluja tarjoavien organisaatioiden toimintatapoja, käytäntöjä ja sääntöjä eli sitä, millaista toimijuutta kussakin tilanteessa asiakkailta odotetaan tai millaista toimijuutta erilaiset toimintaympäristöt mahdollistavat tai rajoittavat. (Jyrkämä 2008a, 196–198.) Ikäihmisten palveluissa toimijuuden näkökulmasta on tärkeää se, että ikäihmiset pääsevät mukaan heille tarkoitettun toiminnan suunnitteluun (Pietilä & Saarenheimo 2017, 105).

4.4 Ikäihmisten osallisuus ja toimijuus Stadin ikäohjelmassa

Helsingissä vanhuspalvelulain edellyttämä toimeenpanosuunnitelma on nimeltään Stadin ikäohjelma 2015–2016 (Helsingin kaupunki. Mikä on ikäohjelma? Stadin ikäohjelma edistää hyvän elämän edellytyksiä; Stadin ikäohjelma 2015–2016). Ikäohjelmaa valmisteltiin verkostomaisesti, ja valmisteluun osallistuivat kaupungin hallintokuntien ohella vanhusneuvosto, palvelukeskusten asiakasneuvostot sekä järjestöt. Lisäksi monipuolisissa palvelukeskuksissa järjestettiin asukastilaisuuksia ikäihmisten osallistumista varten. Myös maahanmuuttajat ja muut erityisryhmät pääsivät vaikuttamaan ohjelman valmisteluun. Ikäohjelmaa valmistelevissa tilaisuuksissa eniten keskustelua tuotti osallisuusteema ja tiedon saanti sekä neuvonnan ja ohjauksen tarve. Ikäihmiset pitivät tärkeänä sitä, että he pääsisivät itse osallistumaan ja vaikuttamaan palveluiden kehitystyöhön ja laadun seurantaan ja toivoivat myös, että heillä olisi jatkuvasti mahdollisuus ilmaista mielipiteensä. Ikäohjelmaan on kirjattu asiakasosallisuussuunnitelmien laatiminen osallisuuden ilmenemismuotojen ja vaikuttavuuden arvioinnin kehittämiseksi. Ohjelmassa mainitaan myös henkilöstön osallisuusosaamisen tukeminen. (Stadin ikäohjelma 2015–2016, 6–8, 27.)

Stadin ikäohjelmassa tarkastellaan helsinkiläisten ikäihmisten hyvinvointia, palveluiden tarpeita ja palveluiden riittävyyttä sekä laatua. Ohjelman mukaan (Stadin ikäohjelma 2015–2016, 9–10) hyvinvointierojen ja eriarvoisuuden vähentämisessä osallisuuden ja yhteisöllisyyden tukeminen on keskeisellä sijalla. Helsingissä osallisuutta ja yhteisöllisyyttä edistetään muun muassa vapaaehtois-, vertais- ja ryhmätoiminnan avulla. Vanhuspalvelulain (L 980/2012) linjauksen mukaisesti Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimissa painotetaan kotona asumista tukevia palveluita: Stadin ikäohjelmassa (Stadin ikäohjelma 2015–2016, 18–19) tuodaan esille palvelukeskusten merkitys matalan kynnyksen kohtaamispaikkoina ja harrastusmahdollisuuksien sekä sosiaalisen tuen ja palveluohjauksen tarjoajina.

Stadin ikäohjelmassa on viisi tavoitekokonaisuutta tai teemaa, jotka ovat: tieto käyttöön ja voimaa vaikuttamiseen, iätöntä asumista, luotuja liikkumaan, muistiystävällinen Helsinki ja käyttäjälähtöiset palvelut. Osallisuus ilmenee selkeimmin ensimmäisessä tavoitteessa, josta ohjelmaan kirjattiin, että ikäihmisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet ja tiedon saanti varmistetaan kaupungin strategiaohjelman ja

esteettömyyslinjausten mukaisesti, muun muassa avoimen viestinnän avulla ja suoraa demokratiaa sekä aktiivista kuntalaisuutta tukemalla. (Stadin ikäohjelma 2015–2016, 5, 21–22.) Mikäli osallisuuden ymmärtää laajasti, se sisältyy läpileikkaavana teemana myös muihin tavoitealueisiin, sillä esimerkiksi liikkumisen vaikeudet voivat estää ikäihmisten osallistumista ja osallisuuden toteutumista. Helsingin vanhusneuvosto (Helsingin kaupunki 2017, 1–2) on tuonut kannanotossaan esille sen, että liikkumisen esteet vaikeuttavat ikäihmisten arkea ja palveluihin pääsyä. Neuvosto toivoo myös monipuolisuutta ikäihmisille soveltuvaan asumiseen, jota tulisi kehittää siten, että eri asumisvaihtoehtoja olisi saatavilla palvelukeskusten läheisyydestä ja että ikäihmisille järjestettäisiin kevyin palveluin tuettua asumista. Vanhusneuvosto toteaa myös, palveluiden tulisi olla käyttäjälähtöisiä ja saavutettavia.

Toimijuus mainitaan ikäohjelmassa ikäihmisten liikunta-, kulttuuri- ja kirjastopalveluiden, vapaaehtoistyön sekä muiden harrastusmahdollisuuksien yhteydessä. Ohjelmassa todetaan, että liikunta tukee ikäihmisten toimijuutta ja edistää yhteisöllisyyttä. (Stadin ikäohjelma 2015–2016, 15–17.)

Stadin ikäohjelman uutta vaihetta on valmisteltu syksyn 2018 aikana. Valmistelutyö on ollut kaupungin toimialojen vastuulla, minkä lisäksi kaupunkilaiset ja järjestöt ovat voineet olla mukana ohjelmatyöskentelyssä sähköisesti tai osallistumalla palvelukeskuksissa järjestettyihin vuorovaikutuksellisiin tilaisuuksiin. Palvelukeskusten avoimissa tilaisuuksissa järjestettiin ohjelman tavoitealueista pienryhmäkeskusteluja, joita kaupungin työntekijät ohjasivat eri toimialojen henkilöstön etukäteen valmistelemien lomakkeiden avulla. Keskustelujen teemat oli jaettu pitkälti edellisen ohjelman tavoitealueiden mukaisesti. Osallisuus oli nyt aiempaa selkeämmin kirjattu ohjelman tavoitealueisiin. Kinaporin palvelukeskuksessa järjestetyssä keskustelutilaisuudessa ikäihmiset ja järjestöt ilmaisivat huolensa muun muassa palveluiden digitalisoitumisesta ja tarjolla olevien palveluiden esteettömyydestä ja saavutettavuudesta, joita muun muassa liikkumisen vaikeudet heikentävät. Ikäihmiset pohtivat myös tavoitteiden toteutumisen seuranta. (Helsingin kaupunki. Etusivu. Uutiset. Stadin ikäohjelman uusi vaihe on käynnistynyt; Kinaporin palvelukeskuksessa järjestetty vuorovaikutustilaisuus Stadin ikäohjelmasta 23.10.2018.)

5 SUKUPOLVIEN YHTEISTOIMINTA

Kehittyneissä maissa sukupolvet ovat eriytyneet muun muassa kaupungistumisen ja muuttoliikkeen sekä perherakenteen muutosten johdosta. Eri sukupolvet viettävät aikaa omissa ryhmissään, esimerkiksi pienet lapset päiväkodeissa ja ikäihmiset omissa toimintaympäristöissään. (Cortellesi & Kernan 2016, 103; Thompson & Weaver 2016, 909.) Nyky-yhteiskunnalle on ominaista myös erikoistuminen ja yksilöllisyys, sillä perinteisen, paikkaan tai läsnäoloon perustuvan yhteisöllisyyden tilalle on tullut sähköinen kanssakäyminen. Samalla elämisen rytmi on kiihtynyt, mikä voi asettaa ikäihmiset eriarvoiseen asemaan. (Saarenheimo ym. 2014, 16–17.)

Sukupolvet tarvitsevat toisiaan, sillä kasvu ja kehittyminen jatkuvat läpi elämän, ja ihmisen kokemus omasta iästä, minuudesta ja toiseudesta muotoutuu sosiaalisissa suhteissa toisiin ihmisiin. Eri-ikäisten yhteinen toiminta on vastavuoroista. Vanhemmat ikäpolvet voivat jakaa omia kokemuksiaan nuorempien kanssa, ja lapset sekä nuoret voivat haastaa itseään vanhempia leikkimielisyyteen tai saada nämä kyseenalaistamaan ajattelu- tai toimintatapojaan. Vuorovaikutuksessa syntyy sosiaalista pääomaa. (Saarenheimo ym. 2013, 13–14; Saarenheimo ym. 2014, 15; Öberg 2007, 40.) Sukupolvien merkityksellinen kohtaaminen edistää myös ikäpolviälykkyyden kehittymistä, oman ja toisten sukupolvien erojen ymmärrystä ja arvostusta (Biggs 2011, 140–141).

Sukupolvien välistä yhteistoimintaa on toteutettu erityisesti Yhdysvalloissa jo 1960-luvulta lähtien. Ohjelmien päätavoitteena on ollut lasten ja ikäihmisten välisten merkityksellisten ihmissuhteiden luominen, ja toiminnan on toivottu vaikuttavan positiivisesti lasten asenteisiin ikääntymistä ja ikääntyneitä kohtaan. Sukupolvitoiminnan vaikutuksia ja tutkimuksissa käytettyjä teoreettisia lähtökohtia systemaattisesti arvioiva tutkimus on kuitenkin vielä melko nuorta eikä yhteistoiminnalle ole kehitetty selkeästi omaa käsitteellistä viitekehystä. (Jarrot 2011, 37–39; Kuehne & Melville 2014, 317–318, 320–321, 337; Vanderven 2011, 22; Canedo-Garcia, Garcia-Sanchez & Pacheco-Sanz 2017, 2; Femia, Zarit, Blair, Jarrott & Bruno 2008, 273.) Kuehne (2003, 157) erottelee aihepiiriä koskevasta tutkimuksesta peräti 15 näkökulmaa, jotka painottavat joko yksilökehitystä, vuorovaikutuksellisia tekijöitä tai käsitteisiin perustuvaa arviointia.

Biggsin (2011, 134–137) mukaan sukupolvien yhteistoimintaa on neljänlaista. Ensimmäisenä ja toisena toimintatapana Biggs mainitsee molemminpuolisen tuen ja avustamisen: lapset tai nuoret avustavat ikäihmisiä muun muassa tietoteknisissä asioissa, tai ikäihmiset avustavat lapsia tai nuoria esimerkiksi koulussa. Ikäihmiset ja lapset tai nuoret saattavat myös työskennellä yhteisvoimin ympäristön hyvinvoinnin tai jonkin muun teeman edistämiseksi. Tämän lisäksi yhteistä toimintaa järjestetään lasten ja ikäihmisten yhteisissä keskuksissa, jotka tarjoavat päivähoitoa ja muita palveluja. Yhteinen toiminta on yleensä todettu hyödylliseksi sekä osanottajille että yhteisölle, ja laadukasta toimintaa luonnehtii vastavuoroisuus. Jarrott (2011, 47) toteaaakin, että sukupolvien yhteinen toiminta ei ole vaikuttavaa, jollei se hyödytä molempia ikäryhmiä.

Saadaksemme mahdollisimman laaja-alaisen käsityksen sukupolvien yhteistoiminnasta toteutimme narratiivisen kuvailevan kirjallisuuskatsauksen (ks. Salminen 2011, 6–8) aihepiiriä käsittelevästä ajankohtaisesta sekä muusta merkittäväksi arvioimastamme tutkimuksesta. Materiaalia hankimme muun muassa Taylor & Francis Social Science and Humanities Library -tietokannasta hakusanoilla *intergenerational interaction* ja *intergenerational programme*. Tutkimusmateriaalin jaottelun tukena käytimme edellä mainittua Biggsin (2011, 134–137) luokittelua. Esittelemme yhteistoimintaa, sen tuloksia ja vaikutuksia sekä tutkimusten perusteella tehtyjä suosituksia tai hyviksi havaittuja käytäntöjä. Tarkastelemme myös useissa Euroopan maissa käynnistettyä TOY Together Old and Young -ohjelmaa ja siihen kuuluvista hankkeista tehtyjä tutkimuksia (ks. Cortellesi & Kernan 2016; Gallagher & Fitzpatrick 2018).

5.1 Lasten vierailut ikäihmisten luona

Skropeta, Colvin ja Sladen (2014) tarkastelevat usean sukupolven vuorovaikutusta Australiassa Sydneyn alueella kolmessa vanhusten asumisyksikössä järjestetyssä leikkiryhmässä ”Playgroup NSW” (Playgroup NSW. What is a playgroup? Are there different types of playgroups? Intergenerational playgroups), jossa useat sukupolvet kohtaavat toisensa. Ryhmissä oli hoitokodin ikäihmisten lisäksi 0–4-vuotiaita lapsia vanhempineen, isovanhempineen tai muine hoitajineen. Ryhmät kokoontuivat puolen toista tunnin ajan kerran viikossa, ja ne tarjosivat tavallisille ihmisille tilaisuuden

tavata toisiaan arjessa, jakaa kokemuksia ja solmia ystävyssuhteita. (Skropeta, Colvin & Sladen 2014, 2–4.)

Tutkimuksessa tehdyissä haastatteluissa hoitokodin ikäihmiset kertoivat arvostavansa muun muassa sitä, että he olivat saaneet uutta tekemistä ja totesivat lasten vierailujen tuoneen heille iloa. Tutkimus lisäsi ikäihmisten arvostusta ja osallisuutta yhteisössä ja vaikutti lasten vanhempien ja isovanhempien käsityksiin ikääntymisestä ja tarjotuista palveluista. Lasten äideille oli tärkeää se, että lapset saivat tavata ikäihmisiä ja että ryhmätoiminta lisäsi yhteisöllisyyttä. Ikäihmisten tapaamista arvostivat erityisesti ne vanhemmat, joiden omat vanhemmat asuivat kaukana. Toimintaan osallistuneille isovanhemmille oli tärkeää voida auttaa omia lapsiaan lastenhoidossa. Isovanhemmat arvostivat myös sitä, että lapset pääsivät oppimaan vuorovaikutustaitoja asumisyksikön ikäihmisten seurassa. Toiminnan onnistumisen kannalta tärkeänä pidettiin muun muassa sitä, että kokoontumisille oli varattu turvallinen tila sekä sisältä että ulkoa. Toisaalta joidenkin lasten vilkkaus ja halu olla enimmäkseen ulkona rajoitti vuorovaikutusta asumisyksikön ikäihmisten kanssa. (Skropeta ym. 2014, 6–9.)

Senior ja Green (2017) arvioivat tutkimuksessaan Australian Melbournessa sijaitsevan koulun ja paikallisen eläkeläisten asumisyhteisön välistä sukupolvitoimintaa, jonka tavoitteena oli edistää alakouluikäisten lasten ja ikäihmisten välistä ymmärrystä, kunnioitusta ja arvostusta sekä vähentää ikäpolvien eriytyneisyyttä. Kirjoittajat (Senior & Green 2017, 296) toteavat, että jopa kolmevuotiaiden lasten asenteet ikäihmisiä kohtaan voivat olla negatiivisia, ja tutkimuksessa toteutettu ohjelma pyrki muuttamaan lasten käsityksiä ikäihmisistä yhteistä kanssakäymistä lisäämällä.

Tutkimukseen osallistunut koulu sijaitsi matalan tulotason alueella, jossa monien perheiden lapsilla oli kehityksellisiä haasteita. Toiminnan aikana viidesluokkalaiset lapset vierailivat henkilökunnan saattamina ikäihmisten luona seitsemän kertaa koulun lounastunnin aikana, ja ikäihmiset ja lapset työskentelivät pareittain. Toimintaan sisältyi muun muassa tietokilpailu, pelien pelaamista ja joulukoristeiden tekoa. Lapset pääsivät myös haastattelemaan ikäihmispariaan ja opettamaan heitä käyttämään tablettitietokonetta. (Senior & Green 2017, 296–300.)

Senior ja Green (2017, 301–303) toteavat, että ohjelmaan osallistuneet lapset, ikäihmiset, koulun opettajat ja asumisyhteisön henkilökunta pitivät ohjelmaa onnistuneena, osa jopa odotuksia parempana. Koulun ja asumisyhteisön henkilökunta oli yllättynyt lasten ja ikäihmisten välisestä spontaanista vuorovaikutuksesta ja yhteisymmärryksestä. Lasten asenteet muuttuivat positiivisemmiksi, ja heidän keskustelu- ja ihmissuhdetaitonsa kehittyivät vuorovaikutuksen tuloksena. Ikäihmisten kokema eristyneisyys väheni yhteistoiminnan ansiosta.

Ohjelman onnistuneisuuden edellytyksinä pidettiin huolellista suunnittelua ja ongelmatilanteisiin varautumista. Toimintaa varten varattiin valoisa tila, ja ohjelmaan valittiin ne ikäihmiset, jotka toimintakyvyltään hyötyivät eniten toiminnasta lasten kanssa ja jotka kykenivät liikkumaan myös ulkona. Ryhmässä oli mukana myös sokea ikäihminen, jota hänen parilapsensa spontaanisti avusti. Mukana olleille lapsille ja heidän vanhemmilleen selitettiin etukäteen ohjelman tarkoitus. Lapset saivat koulussa valmennusta ikääntymisprosessista sekä toimintaan soveltuvasta käyttäytymisestä, ja asumisyhteisön henkilökunta kertoi ikäihmisille ohjelmasta ja yhteistyökoulusta. Ohjelman aikana sattui useita sairastumisia, jotka aiheuttivat pettymystä lapsille. Yksi hyväkuntoisista ikäihmisistä kuoli ohjelman aikana äkillisesti, mistä koulu ei ollut saanut tietoa ennen lasten vierailua. Lasten kanssa keskusteltiin heti vierailun jälkeen sairauksista ja kuolemantapauksesta. (Senior & Green 2017, 298, 301–303.)

Seefeldt (1987) tarkastelee Washington DC:n alueella toteutetussa tutkimuksessaan 4–5-vuotiaiden lasten asenteita ikääntymistä kohtaan. Tutkimukseen on viitattu kirjallisuudessa (Femia ym. 2008; Heyman, Gutheil & Whyte-Ryan 2011; Jarrott 2011; Senior & Green 2017) tutkimuksen negatiivisten tulosten vuoksi.

Seefeldtin tutkimuksessa päiväkodin lapsiryhmä kävi laulamassa lähellä sijaitsevan hoivakodin heikkokuntoisille ikäihmisille kerran viikossa vuoden ajan. Lasten ja ikäihmisten välillä ei tutkijoiden mukaan ollut vuorovaikutusta vierailujen aikana. Esiintyvästä ryhmästä valittiin tutkimukseen 30 lasta, joiden tuloksia verrattiin toisen päiväkodin ryhmään, jolla ei ollut vastaavanlaista sukupolvitoimintaa. Ikäihmisten kokemuksia tutkittiin haastatteleamalla henkilökuntaa, sillä ikäihmiset eivät itse kyenneet osallistumaan haastatteluun. Seefeldtin tutkimuksessa havaittiin, että hoivakodissa

esiintymässä käyneiden lasten asenteet sekä ikääntymistä että ikäihmisiä kohtaan olivat negatiivisempia kuin verrokkiryhmän. (Seefeldt 1987, 230–232.)

Seefeldtin tutkimus osoitti vuorovaikutuksen merkityksen sukupolvien kohtaamisessa: tutkimuksessa todetaan, että kohtaaminen onnistuu silloin, kun molemmat ryhmät ovat tasavertaisia ja kun yhdessäolo on läheistä, miellyttävää ja palkitsevaa molemmille ikäryhmille. Onnistuneisuus edellyttää myös vuorovaikutuksen toiminnallisuutta ja sitä, että osallistujat pääsevät mukaan sekä tavoitteiden määrittämiseen että tointaan. (Seefeldt 1987, 231–232.)

5.2 Ikäihmiset vapaaehtoisina

Thompson ja Weaver (2016) tarkastelevat sukupolvien välisen yhteistoiminnan vaikutusta nuorten asenteisiin Yhdysvaltain Massachusettsissa. Tutkimuksen kohderyhmänä oli joukko teini-ikäisiä nuoria, jotka olivat neljännellä luokalla ollessaan osallistuneet Bridges Together -sukupolviohjelmaan. Tutkimuksessa verrattiin ohjelmaan osallistuneiden nuorten asenteita saman koulun nuoriin, jotka olivat olleet ala-asteella eri koulussa eivätkä näin ollen olleet osallistuneet sukupolviohjelmaan. (Thompson & Weaver 2016, 909, 911.)

Bridges Together -ohjelmassa ikäihmiset toimivat vapaaehtoisina vierailijoina koulussa, ja oppilaat olivat saaneet valmennusta ennen ohjelman alkua. Tutkimuksessa havaittiin, että ohjelmaan osallistuminen oli vaikuttanut nuorten asenteisiin: ohjelmaan osallistuneet nuoret suhtautuivat ikäihmisiin verrokkiryhmää positiivisemmin. Ala-koulussa muodostunut kontakti ikäihmisiin ei kuitenkaan ollut vaikuttanut nuorten suhtautumiseen ikääntymistä kohtaan. (Thompson & Weaver 2016, 911–916.)

Dunhamin ja Casadonten (2009, 461–462) tutkimuksen tulokset olivat samansuuntaisia niin ikään Yhdysvalloissa toteutetussa hankkeessa, jossa tehtävään koulutetut ikäihmiset toimivat luokka-avustajina ala- ja yläkoulujen tiedeaineiden tunneilla. Tutkijat toteavat, että vaikka tutkimuksessa ei tavoiteltu asennemuutosta, tutustuminen ja yhteinen työskentely ikäihmisten kanssa vaikutti positiivisesti lasten ja nuorten asenteisiin ikäihmisiä kohtaan.

Fujiwara (2016) ja Fujiwara ym. (2009) tarkastelevat Japanissa käynnissä ollutta REPRINTS -ohjelmaa, jossa vapaaehtoiset ikäihmiset vierailivat päiväkodeissa ja muissa lasten hoitopaikoissa sekä alakouluissa. Seitsemän vuotta toiminnan alkamisen jälkeen toteutetussa tutkimuksessa kartoitettiin REPRINTS-ohjelman vaikutuksia. Fujiwara toteaa (2016, 9), että ohjelmaan osallistuminen oli edistänyt ikäihmisten henkistä ja fyysistä aktiivisuutta. Sukupolvitoiminta oli hyödyttänyt myös ohjelmassa mukana olleita yhteisöjä, joiden sosiaalisen pääoma oli vahvistunut ohjelman tuloksena.

5.3 Lasten ja ikäihmisten yhteiset keskukset

Jarrott ym. (2011) tarkastelevat sukupolvitoimintaa yhteisökapasiteetin ja sosiaalisen pääoman eli yhteisen tiedon, vastavuoroisuuden ja luottamuksen vahvistumisen näkökulmasta. Tutkimusympäristönä oli ikäihmisten ja lasten yhteinen keskus, joka tarjosi lasten päivähoitoa ja ikäihmisten hoivaa. Tutkimushankkeessa kehitettiin henkilökuntaresursseja, vahvistettiin virallisten ja epävirallisten yhteistyöverkostojen toimintaa ja järjestettiin koulutusta. Tutkimuksessa lisättiin viikoittaisen sukupolvitoiminnan määrää, minkä havaittiin kasvattaneen lasten ja ikäihmisten sosiaalista pääomaa. Jarrott ym. toteavat, että sekä lapsi- että ikäihmistyön erikoisalojen tuntemuksen vahvistaminen ja sukupolvitoiminnan kirjaaminen työsopimuksiin lisäsi spontaania sukupolvitoimintaa. (Jarrott ym. 2011, 421–423, 431–432.)

Heyman, Gutheil ja Whyte-Ryan (2011) tarkastelevat sukupolvitoiminnan vaikutuksia asenteiden muutoksen näkökulmasta. Yhdysvalloissa toteutetussa tutkimuksessa kartoitettiin esikouluikäisten, noin neljävuotiaiden lasten asenteita ikäihmisiä kohtaan. Tutkijoiden mukaan esikouluikäisten lasten asenteita oli tutkittu vähän ja vaihtelevin tuloksin, ja tutkimuksessa verrattiin lasten ja ikäihmisten yhteisessä keskuksessa hoidossa olevien lasten asenteita tavallisessa hoitopaikassa olevien lasten asenteisiin. Haastattelututkimuksen tulokset osoittivat selkeästi, että yhteisessä keskuksessa lasten asenteet ikäihmisiä kohtaan olivat positiivisempia kuin verrokkiryhmän lasten. (Heyman, Gutheil & Whyte-Ryan 2011, 436, 440–443.)

Epstein ja Boisvert (2006) tarkastelevat sukupolvitoimintaa Yhdysvaltain Michiganissa. Tutkijat toteuttivat kaksivuotisen tutkimus- ja koulutushankkeen

kartoittaakseen sukupolvien yhteistoiminnan tuloksellisuuteen vaikuttavia tekijöitä lasten ja ikäihmisten yhteisessä päiväkeskuksessa. Tutkimusta varten kehitettiin kohteena olevan toimintaohjelman laatua sekä lasten ja ikäihmisten osallistumista ja vuorovaikutusta moniulotteisesti arvioiva viitekehys (ks. Epstein & Boisvert 2006, 88–94).

Epsteinin ja Boisvert (2006, 100, 105–106) toteavat, että onnistuneen yhteistoiminnan perusedellytyksiä ovat toimintaan varattu esteetön ja turvallinen tila, säännöllinen koontumisaika ja osallistujia innostavat, sekä suunniteltuun että spontaaniin toimintaan soveltuvat materiaalit. Tutkijat suosittelevat myös ulkona toteutettavaa toimintaa, sillä ulkona liikkuminen ylläpitää ikäihmisten toimintakykyä ja kehittää lasten motorisia taitoja. Luonto tarjoaa molemmille ikäryhmille tilaisuuden yhteiseen ihmettelyyn ja löytämisen iloon.

Fyysistä toimintaympäristöä ja materiaaleja tärkeämmäksi tekijäksi tutkimus totesi hyvän ilmapiirin luomisen. Pelkästään samassa tilassa oleskelua ei pidetty lasten ja ikäihmisten yhteistoimintaa edistävänä tekijänä, vaan keskinäisen vuorovaikutuksen muodostuminen tarvitsee onnistuakseen ohjausta ja rohkaisua erityisesti toimintaan valmistauduttaessa. Osallistumista tukee yhdessäolon ja yhdessä tekemisen määrittäminen toiminnan konkreettisia tuotoksia tai tuloksia tärkeämmäksi. Tuloksellisuutta edistää myös toiminnan monipuolisuus ja se, että osallistujat saavat mahdollisuuden tehdä valintoja ja pääsevät mukaan toiminnan suunnitteluun ja reflektointiin. Osallistuminen tukee tavoitteellista, oma-aloitteista tekemistä ja tuo toimintaan merkityksellisyyttä. Sukupolvitoiminnan onnistuminen edellyttää ohjaajilta sekä lapsi- että vanhustyön osaamista. Tutkimuksessa painotetaan myös toiminnan huolellisen dokumentoinnin merkitystä, mikä antaa mahdollisuuden toiminnan kehittämiseen ja kokemusten jakamiseen sekä lasten vanhempien että ikäihmisten perheiden kanssa. (Epstein & Boisvert 2006, 106–107.)

Ukkonen-Mikkola (2011) tarkastelee kasvatustieteen väitöskirjassaan lasten ja ikäihmisten kohtaamista ja yhteistä toimintaa kulttuurin tutkimuksen näkökulmasta. Tutkimusympäristönä oli keskus, jossa tarjotaan sekä lasten päivähoitoa että ikäihmisten asumis- ja tukipalveluita. Ukkonen-Mikkolan tutkimus keskittyi lasten ja ikäihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja keskinäisten suhteiden muodostumiseen

toimintakulttuurin käytäntöjen sekä merkityksenannon kannalta. Aineiston keräämisen menetelmänä käytettiin osallistuvaa havainnointia ja lasten, vanhempien, päiväkodin henkilökunnan ja johdon, keskuksessa asuvien ikäihmisten sekä toimitilat suunnitelleen arkkitehdin haastatteluja. (Ukkonen-Mikkola 2011, 54, 65–74.)

Ukkonen-Mikkola (2011, 153–155, 159–161) toteaa, että yhteisen toiminnan suunnitelti enimmäkseen päiväkodin henkilökunta, vaikka myös ikäihmiset ajoittain osallistuivat ohjaukseen. Lapset saivat tuoda esille omia ehdotuksiaan ja osallistuivat toimintaan aktiivisesti. Toiminnassa muodostui vuorovaikutusta ja sosiaalisia suhteita lasten ja ikäihmisten välille, ja yhteiset tilat edistivät sukupolviyhteyksien muodostumista merkittävästi. Yhteistoiminnan onnistumisen tärkeänä edellytyksenä oli tutkimuksen mukaan se, että toiminta oli kaikille osallistujille antoisaa.

5.4 Lasten ja ikäihmisten yhteinen toiminta

Weckström, Jääskeläinen, Ruokonen, Karlsson ja Ruismäki (2017) tarkastelevat Koko Suomi leikkii -hankkeessa mukana olleiden lasten kokemuksia sukupolvi-toiminnasta. Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Suomen Punaisen Ristin ja Suomen kulttuurirahaston yhteisen, vuosina 2014–2016 toteutetun valtakunnallisen hankkeen tavoitteena oli herättää keskustelua ja luoda tila leikkiperustaiselle sukupolvien väliselle vuorovaikutukselle Terho-kerhoja perustamalla. Hankkeen päättyessä koko maahan oli perustettu 321 kerhoa 5–10-vuotiaiden lasten, ikäihmisten, vanhempien ja vapaaehtoisten ohjaajien vapaamuotoista yhdessäoloa varten. (Weckström, Jääskeläinen, Ruokonen, Karlsson & Ruismäki 2017, 276.)

Weckström ym. (2017, 273–275) toteavat, että nyky-yhteiskunnassa lasten vapaa-ajan pihaleikit ilman aikuisten valvontaa ovat vähentyneet, ja lapsille suunnattu toiminta on enimmäkseen aikuisten järjestämää. Vaikka näkemys lapsen asemasta on muuttunut ja vaikka lasta pidetään oman elämänsä asiantuntijana ja aktiivisena toimijana, aikuisten ja lasten välinen suhde on edelleen valtasuhde. Lasten kokemukset ja näkemykset ovat vasta viime aikoina alkaneet saada huomiota tutkimuksessa.

Havainnointia ja haastattelua hyödyntäneessä tutkimuksessa todetaan, että Terho-kerhojen tapaamisten ohjelma oli ennalta suunniteltua, ja vapaata toimintaa oli silloin, kun sille jäi aikaa. Vain osa toiminnasta oli tarkoitettu sekä lapsille että ikäihmisille. Toimintaan osallistuminen oli vapaaehtoista ja yhteistä tekemistä leimasi huumori. Lasten ja ikäihmisten välillä oli vuorovaikutusta. Ikäihmiset kehuivat lapsia, ja sekä vapaaehtoisohjaajat että ikäihmiset ottivat lasten kysymykset ja kommentit mielenkiinnolla vastaan. Kommunikaatio oli kuitenkin aikuisvaltaista: lapsilta kysyttiin ideoita, mutta heidän ehdotuksiinsa ei aina reagoitu. (Weckström ym. 2017, 279–281.)

Haastatteluissa lapset kertoivat, että heille oli tärkeää tuntea kuuluvansa ryhmään ja että he saivat uusia kavereita. Lapset myös arvostivat toimintoihin osallistumisen vapaaehtoisuutta ja pitivät ikäihmisten antamasta huomiosta. Lapset pitivät tärkeänä sitä, että heille annettiin tilaisuus sanoa mielipiteensä, mutta tähän ei aina ollut mahdollisuutta. (Weckström ym. 2017, 282–283.)

Lapset kertoivat toiveistaan päästä mukaan myös toimintojen suunnitteluvaiheeseen, ja mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin olisi tutkijoiden mukaan edistänyt lasten aloitteellisuutta. Lasten ei kuitenkaan kuulu jäädä yksin suunnittelussa, valinnoissa ja päätöksenteossa, joihin he tarvitsevat aikuisten tukea ja laajempaa näkemystä. Yhteiseen suunnitteluun osallistuminen opettaa lapsille tärkeitä ryhmätyön ja yhteisen demokraattisen päätöksenteon taitoja. (Weckström ym. 2017, 283–286.)

Agate, Agate, Liechty ja Cochran (2018) tarkastelevat Yhdysvalloissa toteutetussa tutkimuksessaan isovanhempien ja lastenlasten yhteisen leikin merkitystä sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Tutkijoiden mukaan leikin on todettu vaikuttavan positiivisesti kaikenikäisiin, mutta ikäihmisillä ei useinkaan ole tilaisuuksia leikkimiseen tai leikkimistä toisten aikuisten kanssa ei pidetä mielekkäänä. Myös lasten leikin on todettu vähentyneen nyky-yhteiskunnassa. (Agate, Agate, Liechty & Cochran 2018, 395–397.)

Tutkimuksessa todettiin, että lasten ja heidän isovanhempiensa näkemykset yhteisen leikin merkityksestä olivat hyvin yhdenmukaiset. Yhteinen leikki oli sekä lapsista että heidän isovanhemmistaan hauskaa, ja sitä pidettiin sukupolvia lähentävänä ja

tutustumista syventävänä tekijänä. Leikin avulla myös luotiin muistoja ja opeteltiin uusia asioita. Jakamaton huomio, puhuminen ja kuunteleminen sekä vuorovaikutuksellinen toiminta olivat yhteisen leikin onnistumisen tärkeimpiä elementtejä. Leikkiä rajoittaviksi tekijöiksi ilmenivät muun muassa isovanhempien fyysiseen toimintakykyyn liittyvät tekijät, joita kompensoitiin esimerkiksi osallistumalla lasten urheiluharrastuksiin katsojana. Myös pitkät välimatkat rajoittivat yhteisen leikin mahdollisuuksia. (Agate ym. 2018, 405–408, 410–411, 413.)

Lou ja Dai (2017) tarkastelevat Taiwanissa, Japanissa, Hong Kongissa ja Etelä-Koreassa tehtyjen sukupolvien yhteistoimintaa koskevien tutkimusten tuloksia. Arvioiduissa 14 tutkimuksessa oli käytetty taidelähtöisiä menetelmiä tai hyödynnetty kulttuuriperimää. Lou ja Dai (2017, 150–155) toteavat, että taide- ja kulttuurilähtöinen toiminta soveltuu myös Aasian kulttuureihin, joissa vallitsee sukupolvien hierarkia. Tutkijoiden mukaan yli puolessa arvioiduista tutkimuksista sukupolvitoiminta oli vähentänyt ikäryhmien välisiä stereotyyppisiä käsityksiä toisistaan ja vahvistanut erityisesti ikäihmisten kokemaa hyvinvointia. Yhteisen toiminnan onnistumista oli tutkimuksen mukaan edistetty muun muassa järjestämällä osallistujille valmennusta ennen toiminnan alkua. Viikoittaista toimintaa pidettiin toimivana käytäntönä, minkä lisäksi parityöskentelyn oli todettu edistäneen yhteistä oppimista.

Öberg (2007) tarkastelee asenteita ja stereotypioita tutkimuksessa, jossa perustettiin nuorten ja ikäihmisten yhteinen keskusteluryhmä. Öbergin (2007, 29, 35) mukaan muun muassa median levittämät stereotypiat ja negatiiviset asenteet eivät koske vain ikäihmisiä, vaan kohdistuvat myös nuoriin. Tämä havaittiin myös tutkimusryhmässä: sekä nuorilla että ikäihmisillä oli toiminnan alussa ennakkoluuloja toisiaan kohtaan.

Öbergin toteuttamassa tutkimuksessa nuorten ja ikäihmisten keskusteluryhmä tapasi yhteensä seitsemän kertaa, ja yhteisten keskustelujen ja yhdessäolon myötä käsitykset toisesta ikäluokasta muuttuivat positiivisemmiksi. Tutkimuksessa todetaan, että ihmiset tarvitsevat toistensa arvostusta ja määrittelevät itsensä vuorovaikutuksessa toisiinsa. Tutkimus osoitti, että dialogi edistää turvallisuuden tunnetta ja voi jopa johtaa ystävyyteen. Vuorovaikutuksessa muodostuu myös sosiaalista pääomaa eli luottamusta ja solidaarisuutta sekä yhteisten arvojen ja ajatusten kehittymistä, mikä kuitenkin edellyttää pitkäkestoista kontaktia toiseen ryhmään. (Öberg 2007, 40–42.)

5.5 Kansainvälinen TOY-ohjelma

TOY eli Together Old and Young (TOY Together Old and Young. About us. Who we are; TOY Together Old and Young. Toy in Action) on kansainvälinen ohjelma, jonka kohderyhmänä ovat ikäihmiset ja 0–8-vuotiaat lapset. Muun muassa kuntien, kolmannen sektorin ja yliopistojen yhteistyönä toteuttaman ohjelman tavoitteena on edistää sukupolvisuhteiden muodostumista ja yhteistä oppimista sekä kehittää sukupolvien yhteisen oppimisen hyviä käytäntöjä. Nyky-yhteiskunnassa eri sukupolvien välistä yhteistä aikaa on vähän, ja erityisesti pienille lapsille järjestettyä toimintaa on ollut niukasti. Tutkimusta, tiedotusta ja koulutusta, käytännön toimintaa, vaikuttamistyötä sekä helposti syrjäytyvien ryhmien osallisuutta edistävää työtä sisältävä ohjelma sai alkunsa International Childhood Development Initiatives ICDI -asiantuntijaorganisaation aloitteesta. TOY-ohjelma käynnistyi hankkeina, jotka saivat rahoitusta muun muassa Euroopan Unionilta ja joita toteutettiin vuosina 2012–2014 Irlannissa, Sloveniassa, Portugalissa, Italiassa, Espanjassa, Puolassa ja Alankomaissa. Hankkeisiin osallistui 589 lasta ja 163 ikäihmistä.

Cortellesi ja Kernan (2016) tarkastelevat TOY-pilottihankkeiden ja hanketoiminnan alkuvaiheessa toteutettujen tutkimusten tuloksia ja vaikutuksia ikäihmisten ja lasten hyvinvoinnin sekä osallisuutta ja solidaarisuutta edistävien mekanismien näkökulmasta. Tutkimuksessa selvitetään myös, miten lasten ja ikäihmisten yhteiset kokemukset ovat muokanneet kunkin ikäryhmän identiteettiä ja kulttuuria. (Cortellesi & Kernan 2016, 101,106.)

Havainnoinnin ja haastattelujen avulla toteutetussa tutkimuksessa todettiin useita ikäihmisiä koskevia vaikutuksia. Hankkeet edistivät ikäihmisten henkistä ja fyysistä aktiivisuutta sekä arvostuksen kokemusta. Ikäihmisille oli tärkeää se, että heillä oli jotakin annettavaa, mikä vahvisti heidän itsetuntoaan sekä itseluottamustaan. Ikäihmiset arvostivat myös yhteistä hauskanpitoa, omaan yhteisöön kuulumista sekä yhteisön tulevaisuudesta huolehtimista. Lapsille oli tärkeää kiireettömyys, säännöllinen yhteinen aika ikäihmisten kanssa ja vanhojen tapojen sekä leikkien oppiminen. Lapset oppivat myös suhtautumaan vanhuuteen ja omaksuivat uusia arvoja, kuten jakamista, solidaarisuutta, kunnioitusta ja erilaisuuden hyväksymistä. (Cortellesi & Kernan 2016, 101, 106, 109.)

Yhdessäolossa korostui se, että ihminen oppii läpi elämän, sillä oppiminen ei etene kronologisesti lineaarisena prosessina. Vuorovaikutus tarjosi mahdollisuuden yhteisen tiedon luomiseen. Yhdessäolo myös hälvensi ikäryhmien negatiivisia stereotypioita toisiaan kohtaan, ja ikäihmiset pitivät tärkeänä päästä tutustumaan nykyajan lasten maailmaan. Etelä-Euroopassa merkittävänä pidettiin lasten ja ikäihmisten välille muodostuneita läheisiä tunnesiteitä, kun taas Pohjois-Euroopassa ikäihmiset kertoivat nauttineensa siitä, että olivat saaneet olla lapsellisia ja hassutella. Tutkimuksessa todetaan, että sukupolvien kohtaaminen edisti kulttuuriperimän siirtymistä vanhemmilta nuoremmille, mutta vuorovaikutuksessa luotiin myös uutta yhteistä perimää muovamalla vanhaa perimää yhteiseksi kulttuuriksi, mikä vahvisti lasten osallisuutta. (Cortellesi & Kernan 2016, 109–110, 112–113.)

Cortellesin ja Kernanin (2016, 114) tutkimus toi esille sekä fyysisen että sosiaalisen ympäristön merkityksen kaupunkisuunnittelulle. TOY-hankkeissa fyysisiä tiloja olivat muun muassa samoihin tiloihin sijoitettu lasten päiväkotit ja ikäihmisten hoivakotit, jossa syntyi syvää kiintymystä lasten ja ikäihmisten välille. Fyysisen ympäristön ja tilojen ohella sukupolvien välistä solidaarisuutta ja koheesiota edistivät myös sukupolvien kohtaamiseen tarjotut mahdollisuudet. Tutkimuksessa painotetaan sitä, että yhteisiä kohtaamisia voi mahdollistaa, mutta vuorovaikutusta ei voi ohjata väkisin. Kohtaamisissa voi tapahtua odottamattomia asioita, ja ihmissuhteiden muodostumiseen tarvitaan aikaa. Fasilitoinnin merkitys on tärkeä. Vuorovaikutuksen edistäminen edellyttää ohjaajalta myös riskinottoa sekä luottamusta siihen, että lasten ja ikäihmisten välille muodostuu yhteys.

Gallagherin ja Fitzpatrickin (2018) pienimuotoinen, näkökulmaltaan pedagoginen tutkimus tarkastelee sukupolvien yhteistä toimintaa erilaisissa toimintaympäristöissä Irlannissa. Tutkimus toteutettiin haastatteleamalla TOY-projektin sukupolvitoiminnassa mukana ollutta henkilökuntaa esikoulussa, ikäihmisten asumispalveluissa ja päiväkeskuksessa, yhteisöllisen asumisen hankkeessa sekä vaikuttamistoiminnassa.

Tutkimuksessa kuvattu toiminta oli kertaluontoista tai jatkuvaa, osittain ennalta suunniteltua yhteistä tekemistä ja sisälsi muun muassa vierailuja ikäihmisten ja lasten sekä nuorten välillä, tarinankerrontaa, laulamista, kukkien istuttamista ja keskusteluja. Yhtenä toimintamuotona oli myös monisukupolvinen kuoro. Tutkimuksessa korostui

sekä lasten että ikäihmisten osallisuus yhteisön jäsenenä. Myös vanhemmat ja henkilökunta olivat osallisia toiminnassa. (Gallagher & Fitzpatrick 2018, 33–34, 40.)

Toiminnan tuloksena sukupolvet lähenivät toisiaan ja vuorovaikutuksessa muodostui sosiaalista pääomaa. Eri organisaatioissa toteutettu toiminta tarjosi sekä lapsille ja että ikäihmisille yhdessä oppimisen mahdollisuuksia, mikä henkilökunnan kertoman mukaan oli rikastuttanut molempien ikäryhmien elämää vahvistamalla ikäihmisten itsetuntoa ja edistämällä lasten keskustelu- ja elämäntaitoja sekä lisäämällä empatiaa ja suvaitsevaisuutta erilaisuutta kohtaan. Lapset olivat myös nauttineet ikäihmisiltä saamastaan huomiosta. Sukupolvitoiminta oli hyödyttänyt erityisesti maahanmuuttajalapsia, joilla ei ollut tilaisuutta tavata omia isovanhempiaan. (Gallagher & Fitzpatrick 2018, 36–38.)

Esikoulussa ja ikäihmisten hoivakodissa sekä päiväkeskuksessa toteutetussa toiminnassa korostui molempien ikäryhmien aktiivinen osallisuus yhteisöissä, sillä sekä lapset että ikäihmiset pääsivät mukaan suunnittelemaan ja arvioimaan toimintaa. Esikouluikäisiä lapsia kuunneltiin ja heitä tuettiin päätöksenteossa. Hoivakodin ikäihmiset puolestaan osallistuivat lasten ja nuorten kanssa toteutettavan toiminnan suunnitteluun. Ikäihmisten hoivakodin henkilökunta kertoi toimintakulttuurin muuttuneen tehtäväkeskeisestä yhteisökeskeiseksi sukupolvitoiminnan ansiosta. Ikäihmiset saivat tilaisuuden hyödyntää taitojaan muun muassa siten, että he pääsivät opettamaan maahanmuuttajataustaiselle henkilökunnalle englannin kieltä, mistä on kehittynyt kansallinen, eri sukupolvia yhdistävä ja sosiaalista osallisuutta edistävä käytäntö. (Gallagher & Fitzpatrick 2018, 34–36.)

Päiväkeskuksessa merkittävämpänä hyötynä pidettiin sitä, että ikäihmiset pääsivät kokeilemaan uudenlaista toimintaa. Monisukupolvinen kuorotoiminta puolestaan kehitti osallistujien demokratiataitoja, sillä muun muassa kuoron nimi, logo ja asu sekä esitettävät laulut päätettiin yhdessä kaikkien sukupolvien kesken. (Gallagher & Fitzpatrick 2018, 36–38, 40.)

Gallagherin ja Fitzpatrickin (2018, 28, 37) mukaan pienille lapsille suunnatussa toiminnassa tehokkain tapa luoda suhteita vanhempaan sukupolveen on yhteinen, yksinkertainen ja hauska toiminta, jossa voidaan hyödyntää muun muassa luovuutta,

kulttuuria ja luontoa. Tutkimuksessa haastateltu hoivakodin henkilökunta piti esikouluikää otollisena ikenä osallistua sukupolvien väliseen vuorovaikutukseen, sillä pienillä lapsilla ei ole estoja.

Tutkimuksessa todettiin, että lyhyet etäisyydet toimintaan osallistuneiden organisaatioiden välillä olivat helpottaneet toiminnan järjestämistä. Toimintaa olivat puolestaan vaikeuttaneet muun muassa aikataululliset seikat, henkilöresurssien ja vapaaehtoisten puute sekä lasten turvallisuutta, muun muassa paikasta toiseen siirtymistä koskevat säännöt. Vaikuttamistoiminnassa ja yhteisöllisen asumisen hankkeessa työskennellyt henkilökunta painotti fasilitoinnin ja innostamisen merkitystä ikäihmisten osallistumisen tukemisessa. Myös organisaatioiden johdon tukea ja yhteistyöverkostoja pidettiin tärkeinä. Sukupolvitoiminnan todettiin onnistuvan silloin, kun se on osa organisaation käytäntöä, jolloin siihen sitoudutaan. Yleisellä tasolla tutkimus osoitti sukupolvien yhteistoiminnan olevan sosiaalisesti kestävää. Sukupolvitoiminnan vahvistaminen edellyttää kansallista poliittista panostusta ja tukea sekä varhaiskasvatuksen että ikäihmisten palvelujen aloilta. (Gallagher & Fitzpatrick 2018, 35, 37–41.)

6 OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU JA TAVOITTEET

6.1 Opinnäytetyön yhteistyötahot ja suunnitteluprosessi

Opinnäytetyön käytännön toteutuksen yhteistyökumppanimme olivat Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan ikääntyneiden palveluihin kuuluva Riistavuoren palvelukeskus sekä kasvatuksen ja koulutuksen toimialaan kuuluva Päiväkotikoti Haaga. Päiväkotikoti Haagassa painotetaan liikkumista ja luontopedagogiikkaa sekä yhteisöllistä varhaiskasvatusta. Päiväkodissa toimii muun muassa elokuussa 2018 perustettu kokopäiväinen metsäryhmä, jonka päivittäisenä toimintaympäristönä on metsä, alueen puistot sekä liikuntakentät. (Helsingin kaupunki. Varhaiskasvatus. Päiväkotikoti Haaga.)

Riistavuoren palvelukeskus on osa Riistavuoren monipuolista palvelukeskusta, jossa on palvelukeskuksen lisäksi muun muassa päivätoimintaa, lyhytaikaisosasto ja palveluasumista (Helsingin kaupunki. Riistavuoren palvelukeskus). Helsingin kaupungin palvelukeskustoiminta on keskeinen osa ikäihmisten kotona asumista tukevia palveluita. Palvelukeskukset tarjoavat helsinkiläisille eläkeläisille ja työttömille muun muassa vertais-, harrastus- ja liikuntapalveluita sekä vapaaehtoistoimintaa. Vaikka palvelukeskukset ovat matalan kynnyksen toimintaa, palveluihin kuuluvat myös sosiaaliohjaus sekä palveluneuvonta. (Helsingin kaupunki. Palvelukeskustoiminta.)

Suunnittelimme opinnäytetyöhanketta yhteisissä palaverissa Riistavuoren palvelukeskuksen vastaavan ohjaajan kanssa syyskuussa 2017, päiväkotikoti Haagan johtajan kanssa lokakuussa 2017 ja päiväkodin varhaiskasvattajien kanssa marraskuussa 2017. Hankkeesta keskusteltiin kaikkien osapuolten yhteisessä tapaamisessa joulukuussa 2017 ja huhtikuussa 2018, jolloin kaikki hyväksyivät opinnäytetyön suunnitelman. Tapaamisten lisäksi osallistuimme opinnäytetyön aihepiiriä koskevaan Aikamatkalla perheiden kanssa -päättöseminaariin marraskuussa 2017 ja lokakuussa 2018 Kinaporin palvelukeskuksessa järjestettyyn Stadin ikäohjelman uuden vaiheen valmisteluun kuuluneeseen vuorovaikutukselliseen tilaisuuteen. Tutkimusluvut opinnäytetyöllemme saimme sosiaali- ja terveystoimialalta huhtikuussa 2018 ja kasvatus- ja koulutustoimialalta kesäkuussa 2018.

6.2 Tavoitteena osallisuutta ja toimijuutta tukeva yhteistoimintamalli

Päiväkoti Haaga ja Riistavuoren palvelukeskus ovat tehneet yhteistyötä noin 15 vuoden ajan. Tähän on sisältynyt muun muassa lasten lauluesityksiä palvelukeskuksen tapahtumissa sekä lasten askartelutuokio ja yhteinen taidenäyttely palvelukeskuksen tiloissa.

Opinnäytetyömme tavoitteena oli kehittää lasten ja ikäihmisten yhteistä toimintaa perustamalla yhteistyökumppaniemme kanssa lasten ja ikäihmisten toiminnallinen ja vuorovaikutteinen yhteisryhmä. Hankkeen tarkoituksena oli lasten ja ikäihmisten osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen sekä yhdessäolon ja sukupolvien kohtaamisen mahdollistaminen päiväkodin ja palvelukeskuksen arjessa. Tavoitteena oli kehittää sellaista yhdessä tekemisen mallia, joka mahdollistaisi lasten ja ikäihmisten osallistumisen yhteisen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen, arviointiin ja kehittämiseen (Kuvio 1).

KUVIO 1. Osallisuuden ja toimijuuden kehittymisen sykli

Opiskelijoina pääasiallinen tehtävämme oli kokeellisen ryhmätoiminnan käynnistäminen, fasilitaattoreina ja koordinaattoreina toimiminen sekä ryhmäytymisen edistäminen. Tarkoituksena oli ryhmätoiminnan muodostuminen lasten ja ikäihmisten ideoista ja niiden toteuttamisesta. Toiveenamme oli myös se, että lasten ja ikäihmisten

yhteisestä tekemisestä tulisi tavalla tai toisella pysyvä osa palvelukeskuksen ja päiväkodin toiminnan arkea. Sukupolvia yhdistävä ryhmätoiminta voisi palvelumuotona tukea eri väestöryhmien välistä ymmärrystä sekä edistää asukkaiden osallisuutta ja toimijuutta Helsingin kaupungin osallisuusmallin periaatteiden mukaisesti.

7 TAUSTOITTAVAT TEEMAHAASTATTELUT

Kartoittaaksemme yhteistyökumppaniemme käsityksiä ja kokemuksia asiakkaiden osallisuudesta ja toimijuudesta, aiemmin toteutuneesta yhteistyöstä ja tulevaisuuden näkymistä toteutimme kesän 2018 aikana varhaiskasvatuksen ja ikäihmisten palveluiden ammattilaisten taustoittavat haastattelut. Teemahaastattelu soveltuu vapaamuotoiseen ryhmäkeskusteluun ja kartoittamaan osallistujien näkemyksiä tiettyä ilmiötä kohtaan (Hirsjärvi & Hurme 2008, 61; Valtonen 2005, 223–224, 226, 229), joten valitsimme haastattelumenetelmäksemme teemahaastattelun.

Yhteinen ryhmäkeskustelu oli alun perin sovittu pidettäväksi kesäkuussa 2018. Tapaaaminen jouduttiin kuitenkin perumaan sairastumistapausten vuoksi. Sovimme osallistujien kanssa uuden ajan, jolloin paikalle pääsi kuitenkin vain Riistavuoren palvelukeskuksen vastaava ohjaaja, sillä Päiväkotia Haagan henkilökunta oli jo jäänyt kesälomalle. Päiväkodin haastattelu pidettiin heinäkuun lopussa 2018, ja siihen osallistui kolme työntekijää. Haastattelut nauhoitettiin ja haastateltaville kerrottiin, että aineistot tuhoetaan opinnäytetyön valmistuttua.

Haastatteluaineisto käsiteltiin keskusteluun etukäteen valittujen teemojen (ks. Kiviniemi 2015, 83–84) mukaisesti. Kun haastattelujen tavoitteena on suuntaa antava tieto, aineiston yksityiskohtainen kirjaaminen ei ole tarpeen (Vilkkä & Airaksinen 2003, 63–64). Näin ollen emme litteroineet haastatteluaineistoja.

7.1 Näkemyksiä osallisuudesta ja toimijuudesta

Palvelukeskuksessa työskentelevä haastateltavamme piti osallisuutta ja toimijuutta keskeisinä käsitteinä, joita hän tarkasteli sekä ammattilaisten että asiakkaiden näkökulmasta. Ammattilaisten työtä tulisi ohjata ihmiskäsitys, jossa asiakkaan subjektiivisuus ja toimijuus korostuvat. Ammattilaisten tulisi luoda ja tarjota edellytyksiä asiakkaiden tarpeita vastaavaan mielekkääseen tekemiseen yhdessä toisten, myös eri-ikäisten ihmisten kanssa siten, että asiakkaiden kokemus omasta pystyvyydestä ja arvokkuudesta vahvistuu. Tämä lisää sosiaalista ja kulttuurista pääomaa. Asiakkaiden näkökulmasta

keskeistä on omakohtainen kokemus kuulumisesta johonkin ja mahdollisuudesta vaikuttaa. Tärkeää on tunne siitä, että osaa ja kelpaa ja että itsellä on jotakin tärkeää annettavaa muille.

Päiväkodin varhaiskasvattajat kertoivat näkemyksiään ja kokemuksiaan lasten ja heidän vanhempiensa osallisuudesta ja toimijuudesta. Uudet varhaiskasvatussuunnitelmat painottavat lapsen osallisuutta, lapsen mielipiteen kysymistä. Lapsen osallisuudessa on tärkeää se, että lapsi otetaan mukaan toiminnan suunnitteluun. Aikuisen tehtävänä on seurata ja tarkkailla sitä, mistä lapset ovat kiinnostuneita. Tämän jälkeen hän voi tarjota lapsille mahdollisuuksia heitä motivoivaan toimintaan. Aikuinen kuuntelee lapsia, heidän toiveitaan ja mielipiteitään ja rakentaa toimintaa niiden pohjalta. Osallisuus on tärkeää lapsille, ja se merkitsee kuulumista omaan ryhmään. Lapsi ei kuitenkaan voi itse päättää kaikesta: Hän ei kykene liian suuriin päätöksiin, eikä osaa vastata liian isoihin kysymyksiin. Asioita, joiden tekemisestä tai tekemättä jättämisestä lapsi ei voi itse päättää, ovat esimerkiksi pukeminen, ruokaileminen ja nukkuminen.

Toimijuuden käsite oli varhaiskasvattajien mielestä osallisuutta vaikeampi määritellä. Osallisuudesta puhutaan heidän mukaansa paljon, toimijuudesta huomattavasti vähemmän. Toimijuudessa on tärkeää lapsen mukaan ottaminen kaikkeen toimintaan. Lapsen tulee voida kokea, että hän tulee kuulluksi, ja että hän on tärkeä ja arvostettu. Aikuinen ei tee lapsen puolesta asioita valmiiksi, vaan lapselle annetaan tilaa toimia, yrittää, kokeilla ja erehtyä. Lasta myös neuvotaan ja ohjataan tarpeen mukaan.

Näkemykset lapsen aktiivisesta osallisuudesta ovat haastateltavien mielestä muuttuneet viimeisten vuosikymmenten aikana. Selkeä muutos on tapahtunut erityisesti viimeisen viiden vuoden aikana. Esimerkiksi askartelutuokioissa eri työvaiheet järjestettiin, suunniteltiin ja ohjattiin aiemmin lapsille vaihe vaiheelta tietyn toimintamallin mukaan, mutta nykyään lapsia kannustetaan oma-aloitteisuuteen. Varhaiskasvattajat miettivät toisinaan kuitenkin yhä, mihin tulisi vetää raja, etteivät ohjaisi lasta liikaa.

Varhaiskasvattajat kertoivat esimerkkejä työkokemuksistaan, joissa lasten osallisuus ja toimijuus oli ilmennyt vahvalla ja konkreettisella tavalla. Metsäkerhon lapset olivat muun muassa osanneet toimia rauhallisesti, yhteisvastuullisesti ja esimerkillisesti uuden lapsen eksymistilanteessa. Rakentava ongelmanratkaisu mahdollistui, koska lapset

olivat alusta asti olleet osallisia yhteisissä turvallisuusharjoituksissa, joihin olivat vahvasti sitoutuneet.

Varhaiskasvattajilla oli oman työhistoriansa ajoilta erilaisia kokemuksia lasten vanhempien osallisuudesta ja toimijuudesta. Joissakin työyhteisöissä se oli ollut hyvin vahvaa, joissakin puolestaan melko olematonta. Varhaiskasvattajat pohtivat syitä tähän. Yhdeksi keskeiseksi tekijäksi he määrittivät alueelliset erot. Osallisuus ja toimijuus liittyvät vahvasti yhteisöllisyyteen, jota haastateltavien kokemusten mukaan oli ollut vaikeampi rakentaa alueilla, joilla asui useista eri kulttuureista tulleita maahanmuuttajia. Joillakin asuinalueilla yhteisöllisyydellä oli sen sijaan vahvat perinteet.

Toisinaan kaupungin omat ohjeet ja säädökset saattoivat olla esteenä osallistujien toimintamotivaatiolle ja yhteisöllisyydelle. Eräs haastateltava kertoi maahanmuuttajaäideistä, jotka olisivat halunneet järjestää yhteisiä leivonta- ja ruokailuhetkiä. Heidän osallistumisintonsa kuitenkin laantui, koska kotitekoisten ruokien tarjoaminen kaupungin tiloissa ei ollut sallittua. Vanhempien osallisuutta ja toimijuutta pyritään varhaiskasvatuksessa tukemaan ennen kaikkea lapsikohtaisissa vanhukskeskusteluissa, joissa tiedustellaan toiveita oman lapsen varhaiskasvatuksesta.

Varhaiskasvattajilla oli kokemuksia metsäkerholaisten vanhempien vahvasta osallisuudesta ja toimijuudesta, mitä omalta osaltaan oli tukenut vanhempien kotonaolon mahdollistama aikaresurssi. Osallisuus ja toimijuus olivat ilmenneet vanhempien aktiivisuutena sekä osallistumisena ryhmätoiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Vanhemmat olivat tehneet hyviä ehdotuksia ja olleet itse järjestämässä metsäkerhon ja perheiden yhteistä vapun viettoa lettujuhlin kodalla sekä organisoimassa kevätjuhlataphtumaa. Yhteisen toiminnan kautta kerholaisten vanhemmat olivat oppineet tuntemaan toisiaan ja rakentamaan yhteisöllisyyttä. Vanhempien vahvan osallisuuden ja toimijuuden aikaansaamana perustettiin myös jäsenyhdistys, minkä ansiosta kokopäiväinen päiväkodin metsäryhmä aloitti toimintansa syksyllä 2018.

7.2 Toteutunut yhteistyö

Palvelukeskuksen haastateltavamme piti ylisukupolvisuutta tärkeänä, sillä eri-ikäisten yhdessä toimiminen vahvistaa tunnetta sukupolvien jatkumosta. Palvelukeskuksen ja päiväkodin sekä muiden yhteistyötahojen kanssa toteutettu toiminta on tuonut haastateltavan mukaan selkeästi esille yhteistyön merkityksen. Lapsista on välittynyt tunne siitä, että yhdessä tekeminen on mukavaa, kun kahden ikäryhmän välille on syntynyt kontakti. Ikäihmisten ilmeistä lasten mukanaolon tuoma ilo on ollut nähtävissä.

Päiväkodin varhaiskasvattajat kertoivat päiväkodin ja palvelukeskuksen konkreettisesti yhteistyöstä ja sen kehittymisestä. Yhteistyön alkuvaiheessa päiväkodin lapset olivat käyneet kerran vuodessa laulamassa palvelukeskuksella. Yhteistyö oli lisääntynyt siten, että lapset vierailivat palvelukeskuksella 3–4 kertaa vuodessa joulun, pääsiäisen ja kevään aikoihin. Metsäkerhon lapsiryhmä oli käynyt myös askartelemassa palvelukeskuksen aulassa, jossa he olivat tavanneet ikäihmisiä, joille oli järjestynyt mahdollisuus tulla seuraamaan lasten toimintahetkeä. Nykyään yhteistyötä tehdään avoimesti ja rohkeasti ja lapset ovat toivottuja ja tervetulleita palvelukeskuksen vierailijoita. Lasten lauluesitykset tuovat iloa ikäihmisille ja myös lapset saavat iloa yhteisistä hetkistä. Riistavuoren monipuolisen palvelukeskuksen alueelle on rakennettu Lions Clubin hankkeena grillikota. Sekä lapset että ikäihmiset ovat käyttäneet kotaa omiin kokoontumisiinsa, mutta yhteistä toimintaa siellä ei vielä ole järjestetty.

Merkittävänä yhteistyön mahdollistajana varhaiskasvattajat pitivät palvelukeskuksen vastaavan ohjaajan avointa ja rakentavaa yhteistyökykyä ja -halua. Haastateltavat ovat aina saaneet häneltä lämpimän ja sydämellisen vastaanoton sekä myönteisen suhtautumisen ehdottamilleen ideoille.

7.3 Ajatuksia ja visioita tulevaisuudesta ja toiminnan kehittämisestä

Palvelukeskuksen haastateltavamme piti tärkeänä yleistä tietoisuuden lisäämistä ja tiedottamista palvelukeskuksen roolista ja tarjoamista mahdollisuuksista. Keskeistä on verkostoyhteistyö ja sen kehittäminen eri toimijoiden välillä sekä asiakkaiden äänen

kuuleminen. Tähän liittyen haastateltavamme kertoi esimerkkejä aluillaan olevasta uudesta verkostoyhteistyöstä.

Haastateltavamme korosti ylisukupolvisuuden osalta säännöllistä yhteistyötä eri-ikäisten lasten ja nuorten kanssa. Ajankohtainen opetussuunnitelmiin ja varhaiskasvatussuunnitelmiin pohjautuva ilmiölähtöinen oppiminen tarjoaisi erinomaiset mahdollisuudet yhteistoiminnan toteutumiseen esimerkiksi kouluissa. Myös eläkkeellä olevien opettajien resursseja voitaisiin hyödyntää.

Helsingin kaupungin uuteen osallisuusmalliin kuuluvien alueellisten työntekijöiden eli stadiluotsien roolia voisi kartoittaa erityisesti lasten ja ikäihmisten osallisuuden ja toimijuuden tukemisen apuna. Verkostoyhteistyötä tulee muutenkin vahvistaa, ja eri sukupolvien välinen yhteistoiminta olisi hyvä saada säännölliseksi ja pysyväksi toimintatavaksi sekä osaksi toiminnan rakenteita.

Varhaiskasvattajien mielestä ”on aina ihana katsoa” lasten ja ikäihmisten yhteistä toimintaa. He visioivat tulevaisuuden toiveenaan uuden kodan käyttämistä lasten ja ikäihmisten yhteisiin kohtaamisiin. Haastateltavamme kertoi myös ”Aikamatka”-koulutuksesta, johon oli itse osallistunut. Varhaiskasvatusikäiset lapset olivat päässeet tekemään eräänlaisen ”aikamatkan menneisyyteen” kuulemalla ja leikkimällä yhdessä omien äitiensä kanssa näiden lapsuuden leikkejä. Varhaiskasvattajien mielestä lapsen on tärkeä tietää, miten oma äiti on toiminut ja leikkinyt pienenä ollessaan. Myös ikäihmiset voisivat antaa uudenlaisia näkökulmia lapsille kertomalla tarinoita omasta lapsuudestaan. Lasta kiinnostaa aikuisen lapsuus, jota hänelle voidaan havainnollistaa esimerkiksi aikuisen lapsuuden aikaisten valokuvien avulla.

8 TOIMINNALLISEN HANKKEEN TOTEUTUS

Opinnäytetyömme toiminnallinen hanke toteutettiin yhteistyössä Helsingin kaupungin Päiväkotia Haagan metsäryhmän ja Riistavuoren palvelukeskuksen asiakkaiden kanssa. Lasten ja ikäihmisten yhteisryhmään osallistui myös päiväkodin metsäryhmän lastentarhanopettaja. Ikäihmisten rekrytointia varten olimme laatineet esitteen (Liite 1.) ke- säkuussa 2018. Esite oli nähtävillä Riistavuoren palvelukeskuksen aulassa, minkä li- säksi sitä jaettiin palvelukeskuksen ryhmätoiminnan yhteydessä. Olimme mukana Riistavuoren palvelukeskuksen syyskuun toimintatapahtumassa, jossa jaoimme hen- kilökohtaisesti esitteitä ja kerroimme alkavasta ryhmätoiminnasta tapahtuman osallis- tujille. Kävimme myös Kinaporin palvelukeskuksessa esittelemässä ryhmää ja kerto- massa mahdollisuudesta osallistua siihen. Päiväkodin lasten vanhemmille jaettiin tie- dote (Liite 2) lasten ja ikäihmisten yhteistoiminnasta syyskuussa 2018.

Lasten ja ikäihmisten yhteinen ryhmä kokoontui syys- ja lokakuun 2018 aikana yh- teensä kahdeksan kertaa tiistaiaamupäivisin. Yksittäiset viikkotapaamiset kestivät noin puolitoista tuntia, ja niihin osallistui 4–6 iältään 4–5-vuotiasta lasta ja 2–3 ikäih- mistä.

8.1 Menetelmälliset lähtökohdat

Opinnäytetyömme metodologiseksi lähtökohdaksi valikoitui Liisa Kurjen (2007; 2006) teoksissa esitelty sosiaalipedagogiikkaan pohjautuva sosiokulttuurinen innosta- minen. Sosiaalipedagogiikassa kasvatusta ei pidetä tarkkarajaisena, objektiivisena tai ennalta määrättynä toimintana, vaan siinä on kyse dynaamisesta prosessista; sosiokult- tuurisen innostamisen lähtökohtana on ihmisten arki ja heidän oma osallistumisensa toimintaan. Innostamisessa on kyse ihmisten liikkeelle saattamisesta ja heidän keski- näisen vuorovaikutuksensa mahdollistamisesta. Keskiössä on ihmisten oma osallistu- minen, ja innostamisen päämääränä on se, että innostajia ei lopulta tarvita, sillä ihmiset ottavat vähitellen itse vastuun toiminnasta. (Kurki 2007, 14, 85; Kurki 2006, 88–89, 136–137.)

Sosiokulttuurisen innostamisen kokonaisuus muodostuu kolmesta osa-alueesta: pedagogisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta. Kurjen mukaan (2007, 71) pedagogisuudessa on kyse ihmisen persoonan kehittymisestä, asenteiden muutoksesta, kriittisen ajattelun vahvistumisesta, herkistymisestä sekä motivaation heräämisestä. Sosiaalisuus puolestaan liittyy ryhmään ja yhteisöön osallistumiseen ja sitä kautta transformaatioon, laadulliseen muutokseen. Kulttuurisuus viittaa ihmisen luovuuteen, monipuolisen ilmaisen kehittymiseen.

Sosiokulttuurisessa innostamisessa ei ole omia menetelmiä. Sosiaalipedagogiikkaan pohjautuvassa toiminnassa tärkeintä on se, että ryhmäläisten välille muodostuu vuorovaikutusta. Käytettävien menetelmien tulee olla motivoivia, mahdollistavia, dialogisia, ei-kilpailevia, ryhmäyttäviä, koherentteja, joustavia ja aktiivisia. (Kurki 2007, 71, 88–89.) Vuorovaikutuksen edistämisessä suunnitelmat eivät ole tavoite vaan keino, sillä tiukka suunnittelu voi jopa haitata vuorovaikutusta ja uusien ihmissuhteiden muodostumista (Maños 2006, 111–112).

Uuden, muodostuvan ryhmän ohjauksessa tarvitaan lisäksi ryhmädynamiikan huomiointia, sillä kahden ikäryhmän toimiva yhteistyö edellyttää avointa ja turvallista ilmapiiriä. Kopakkalan (2005, 57–58, 63) mukaan ohjaajan rooli korostuu ryhmän alkuvaiheessa, jolloin osallistujat aistivat herkästi ohjaajan hyväksynnän tai kielteisen suhtautumisen etsiessään oikeaa tapaa olla ryhmässä.

Keskeinen roolimme ja tehtävämme ryhmässä oli fasilitointi eli lasten ja ikäihmisten tutustumisen, ryhmäytymisen ja vuorovaikutuksen tukeminen. Sukupolvien yhteisryhmässä toimiva vuorovaikutus edellyttää sitä, että ohjaajan ja ryhmäläisten välinen suhde on tasavertainen, vaikka ohjaajan tehtävä on edistää vuorovaikutusta osallistujien välillä (Norouzi, Chen & Jarrott 2015, 260). Toiminnallisten menetelmien (ks. Tanskanen 2015, 105–126) tarkoituksena on tuottaa iloa ryhmätoimintaan osallistujille, ja käytimme niitä ryhmässä turvallisen ilmapiirin luomiseksi. Koska ryhmän toiminta oli enimmäkseen spontaania, käytimme varsinaisia ryhmätoiminnan menetelmiä lähinnä ensimmäisellä ja viimeisellä tapaamiskerralla.

Leikin on todettu edistävän sekä lasten että aikuisten hyvinvointia (Opetushallitus 2018, 22, 30; Agate ym. 2018, 397–398), joten painotimme toiminnassa leikillisiä

menetelmiä. Toiminnan välineenä käytimme muun muassa leikkivarjoa, jonka käyttö soveltuu Rystisen, Jekusen ja Nystedtin (2014, 35) mukaan myös ikäihmisille. Ryhmämme yhdessäolossa korostui musiikillisuus: tutustumiseen ja nimien opetteluun käytimme nimilaulua, ja ryhmätapaamisten edetessä lauloimme myös muita osanottajien toivomia lauluja. Hyödynsimme monipuolisesti luontoa yhteisissä leikeissämme muun muassa keräämällä käpyjä, joista osallistujat kehittivät heittelyleikin. Rohkaisimme ikäihmisiä muistelemaan lapsuuttaan ja nuoruuttaan, sillä muistelu (ks. Hohen-thal-Antin 2009, 102–103) on yksi tapa jakaa ikäihmisten kokemuksia nuoremmille ikäpolville.

Ryhmätoiminnan ja vuorovaikutuksen tarkastelussa ja tukemisessa käytimme menetelmänä osallistuvaa havainnointia (ks. Vilkkä 2006, 44), jonka avulla seurasimme ryhmän ja sen jäsenten toimintaa sekä ryhmätunnelman kehittymistä. Joillakin ryhmäkerroilla valokuvasimme ryhmän toimintaa päiväkotia Haagan käytänteiden mukaisesti eli siten, etteivät kuvattavat saa olla kuvista tunnistettavissa. Ryhmään osallistuneilta ikäihmisiltä pyysimme kuvausluvat (Liite 3).

Ryhmäprosessin puolesta välissä pyysimme lapsia piirtämään omista ryhmäkokemuksistaan. Valokuvaus ja piirtäminen ovat pedagogisen dokumentoinnin menetelmiä, joiden avulla ryhmän jäsenet voivat yhdessä palauttaa mieliin toimintaan liittyviä tapahtumia (Keskinen & Lounassalo 2011, 199–200). Reflektoimme ryhmän kanssa tapaamisten aikana ja keskustelimme ikäihmisten kanssa myös ryhmätapaamisten jälkeen. Opiskelijoina toteutimme yhteisen oman itsereflektiomme jokaisen toimintakerran jälkeen ja kirjasimme tarkasti muistiin tekemämme havainnot.

8.2 Leikkivarjolla ryhmähenkeä nostattamassa

Ryhmä kokoontui ensimmäisen kerran 11.9.2018, jolloin mukana oli kuusi metsäryhmän lasta ja lastentarhanopettaja sekä kolme Riistavuoren palvelukeskuksen asiakasta, kaksi miestä ja yksi nainen. Mukana oli myös ryhmän toiminnasta kiinnostunut johtamisen harjoittelussa ollut geronomiopiskelija. Ensimmäinen tapaaminen pidettiin sisätiloissa, ja sen teemana ja tavoitteena oli osallistujien tutustuminen toisiinsa. Olimme ennakoineet tapaamista suunnittelemalla mukavaa yhteistä toimintaa.

Tutustumista edistävinä menetelminä käytimme eläinkortteja, joiden avulla jokainen valitsi oman istumapaikkansa. Osallistujat esittelivät valitsemansa kortin ja kertoivat samalla itsestään ja ajatuksistaan. Käytimme menetelmänä myös leikkivarjoa, jonka avulla ”nostatettiin tuulta ja ryhmähenkeä” erilaisten yhteisleikkien avulla. Toisena leikkinä oli ”solmulääkäri”, jossa osanottajat pitivät toisiaan käsistä kiinni, mikä rohkaisi heitä nonverbaaliseen vuorovaikutukseen ja turvalliseen läheisyyteen. Tämän jälkeen tuli värileikki, jonka laulamiseen kaikki osallistuivat. Laululeikin jälkeen oli vuorossa pöllöleikki, jossa ryhmän jäseneksi liittyi pehmolelupöllö, jolle osallistujat saivat ehdottaa nimeä. Sovimme, että nimi arvotaan seuraavalla ryhmäkerralla. Lasten toiveesta tapaaminen päättyi leikkivarjoleikkiin.

Lasten ja ikäihmisten osallisuus ja toimijuus ilmeni muun muassa jokaisen osallistujan omakohtaisena esittäytymisenä sekä omista kokemuksista tai muistoista kertomisena. Tapaamisen aikana osallistujat pääsivät tuomaan esille omaa osaamistaan: lapset tunsivat aakkosia ja osasivat laskea kymmenestä alaspäin ja ikäihmiset kertoivat esimerkiksi lehmän lypsytaidoistaan. Ilmapiiri oli vapautunut, ikäihmiset rohkaisivat lapsia ottamaan heihin kontaktia ja ryhmäläisten välille syntyi yhteistä dialogia. Yhdessä tekemisen ilo välittyi osallistujien ilmeistä ja eleistä. Osallisuuteen kuului myös se, että jokaisella oli mahdollisuus ehdottaa yhteistä toimintaa ja päättää itse, mihin osallistuu.

8.3 ”Oravalla puussa, käpy oli suussa”

Ryhmän toisella kokoontumiskerralla 18.9.2018 mukana olivat edellisen kerran kuusi metsäkerholaista, lastentarhanopettaja, kolme Riistavuoren palvelukeskuksen asiakasta sekä uutena osallistujana päiväkodin varhaiskasvatusalan opiskelija. Ryhmän toimintaympäristönä toimi paikallinen lähimetsä. Tutustumisen syventämisen lisäksi tärkeänä teemana oli lasten ja ikäihmisten osallisuuden ja toimijuuden tukeminen.

Tavoitteita edistävinä menetelminä käytettiin yhteistä laulamista ja leikkimistä. Ryhmässä virittäydettiin toimintaan piirissä leikityn nimilaulun avulla: jokainen osanottaja kertoi oman nimensä ja yhden asian, josta pitää, minkä jälkeen muut toistivat tämän laulaen ja käsiä rytmin mukaan yhdessä heiluttaen. Myös ryhmän maskottipöllö sai

Kaapo-nimensä edellisellä kerralla ehdotettujen nimien joukosta arpomalla. Ryhmäläiset keräsivät metsämaastosta käpyjä pieniin sankoihin, mikä innosti lapsia ideoimaan kävynheittoleikin, johon kaikki osallistuivat. Ikäihmiset lauloivat oravalaulua ja lausuivat vuodenaikarunoa. Lopuksi kaikki arvioivat ryhmätoiminnan onnistuneisuutta. Lapsista yksi kolmasosa piti yhteisestä toiminnasta kohtalaisen paljon ja kaksi kolmasosaa erittäin paljon. Lapset antoivat äänestyspisteensä käsiä ja jalkoja apuna käyttäen. Kaikki ikäihmiset pitivät yhteisestä toiminnasta paljon. He toivat oma-aloitteisesti esille myös lasten kanssa vietetyn ajan tuottaman ilon. Tällä kertaa yhteistapaaminen päättyi ikäihmisten toivomaan ”Piiri pieni pyörii” -laululeikkiin.

Osallisuus ja toimijuus ilmenivät ryhmässä muun muassa ikäihmisten laulujen ehdottamisena ja niiden laulamisena, runonlausuntana sekä lapsille yllätyslahjaksi tuotuna makeisina. Lapset kertoivat oma-aloitteisesti ajatuksistaan ja ehdotuksistaan sekä keskittyivät intensiivisesti yhteiseen toimintaan. Toiminnan fasilitaattoreina tunsimme, että yhteinen tekeminen ja yhdessäolo kannatteli ryhmää. Annoimme osallistujille paljon rohkaisevaa ja myönteistä palautetta aktiivisesta ja hyvästä osallistumisesta.

8.4 Seikkailu merirosvolaivassa

Kolmannella ryhmätapaamisella 25.9.2018 osallistujia oli vähemmän kuin edellisillä kerroilla: neljä lasta, lastentarhanopettaja ja kaksi ikäihmistä. Yksi ikäihminen oli ilmoittanut jäävänsä pois ryhmästä. Tämän kokoontumiskerran tavoitteenamme oli tukea osallistujien toimijuutta ja oma-aloitteisuutta. Käytimme menetelminä osallistujien innostamista ja rohkaisemista ryhmäkoheesion vahvistamiseksi ja pyrimme edistämään osallistujien välistä vuorovaikutusta ja yhteistä leikkiä. Lisäksi valokuvassimme ryhmän toimintaa.

Tapaamisen alussa ikäihmiset kertoivat muille tuntevansa hyvin lähimaaston ja halusivat toimia ryhmän oppaina metsäpolulle. Yhteisen nimileikkilaulun lisäksi osallistujat esittivät omia laulutoiveitaan, jotka toteutettiin ryhmätapaamisen aikana. Lapset olivat huomanneet maastossa kaatuneet puunrungot, joista he kehittivät merirosvolivaleikin, johon kaikki osallistuivat (Kuva 1).

KUVA 1. Merirosvolaivaleikki

Kävi ilmi, että merirosvolaiva oli joutunut karille ja sitä täytyi ryhtyä paikkaamaan. Mietimme yhdessä keinoja tähän. Ikäihmiset ehdottivat, että pieni reikä tilkittäisiin pikkusarpaalla ja iso reikä ukkovarpaalla. Lasten mielestä varpaat eivät kuitenkaan riittäneet reiän korjaamiseen, joten ikäihmiset keräsivät läheiseen lammikkoon edellisen ryhmäkerran leikistä jääneitä käpyjä ja lapset kantoivat metsästä puunoksia korjausaineiksi. Laivassa syttyi myös tulipalo, jota ryhdyttiin yhteistoimin sammuttamaan. Osa leikkijöistä jäi vahtimaan, ettei tulipalo leviäisi, ja toiset sammuttivat tarmolla roihuavaa paloa. Leikin yhteydessä laulettiin osallistujien ehdottamia lauluja, kuten ”Mikki Hiiri merihädässä”.

Ryhmä kävi ikäihmisten toiveesta katsomassa myös polun varrella sijaitsevaa suurta kivenlohkareta, jonka ympärille syntyi seuraavan toimintakerran yhteinen teema ja suunnitelma lasten ja ikäihmisten keskenään jakamista lauluista. Ikäihmiset kertoivat

myös lähellä olevista kalliomaalauksista, joita päätettiin käydä seuraavalla viikolla katsomassa. Sekä lasten että ikäihmisten osallisuus ja toimijuus näkyi vahvasti ryhmän suunnittelu-, toiminta- ja arviointivaiheessa. Jokainen ryhmäläinen ilmoitti pitäneensä toiminnasta ”kaikkien sormien ja varpaiden verran” eli maksimimäärän.

8.5 Elefantti Elli ja muita tarinoita kalliomaalauksilla

Neljännellä ryhmätapaamisella 2.10.2018 mukana oli viisi lasta, lastentarhanopettaja ja kaksi ikäihmistä. Emme olleet suunnitelleet tälle kerralle mitään ohjelmaa, sillä teema oli sovittu edellisellä kerralla osallistujien ehdotusten perusteella. Kävimme ihmettelemässä isoa kivenjärkeä, jonka lapset esittelivät ryhmälle ”Elli Elefanttina”. Lauloimme ja leikimme sen ympärillä. Ikäihmiset toimivat matkaoppaina kalliomaalauksille. He lauloivat oravanpesästä, Oolannin sodasta ja isänmaasta sekä kertoivat tarinoita omasta lapsuudestaan, nuoruudestaan ja aiemmista elämänvaiheistaan. Lapset esittivät Kettulaulun sekä laulun havupuusta ja lehtipuusta. Lapset opettivat koko ryhmälle ystävälaulun, josta tuli ryhmämme yhteinen tunnuslaulu.

Vaikka lapset eivät kommentoineet ikäihmisille suoraan näiden tarinoita, he pohtivat niitä keskenään ja meidän kanssamme. Ilmapiiiri oli selvästi edellisiä kertoja vapautuneempi, ja ryhmäläiset osallistuivat toimintaan aktiivisemmin ja oma-aloitteisemmin. Yhteinen tutustuminen oli edistynyt ja turvallisuuden tunne lisääntynyt, mikä saattoi myös merkitä osallistujien vahvempaa osallisuuden kokemusta. Toimijuus ilmeni muun muassa tarinointina sekä laulujen esittämisenä ja opettamisena muille. Seuraavalle tapaamiskerralle ryhmäläiset ehdottivat yhteisiä leikkejä.

8.6 Pöllön pesä

Viidennellä yhteistapaamisella 9.10.2018 ryhmään osallistui kuusi lasta, lastentarhanopettaja ja yksi ikäihminen. Toinen ikäihmisistä oli edellisellä kerralla ilmoittanut olevansa poissa matkansa vuoksi. Ikäihmisen johdolla lähdimme puistometsään, jossa lauloimme lasten toiveesta nimilaulun. Lauloimme yhdessä myös lasten muille opettaman ystävyyslaulun ja ikäihmisen toiveesta laululeikin ”Jänis istui maassa”.

Lastentarhanopettajan tukemana lapset innostuivat rakentamaan ryhmäpöllölle pesää (Kuva 2; Kuva 3), jonka teossa ikäihminen avusti. Lapset työskentelivät innokkaasti ja intensiivisesti hyvässä yhteishengessä. Pesäpaikkaa valittaessa lastentarhanopettaja ohjasi lapsia demokraattiseen päätöksentekoon. Pöllölle rakentui upea kotipesä, jossa oli seinät, katto ja ovi.

KUVA 2. Pöllön pesän rakentaminen

KUVA 3. Valmis pesä

Lasten toiveesta lauloimme pöllölle herätyslauluksi ”Kello löi jo viisi” ja oman nimi-laulun. Ennakoimme osallistujien kanssa ryhmän kolmea jäljellä olevaa tapaamiskertaa ja pyysimme lapsia piirtämään omista ryhmäkokemuksistaan. Ryhmätapaamista arvioitaessa kaikki lapset antoivat sille täydet pisteet.

Ryhmä oli vapautunut, puhelias, innostunut ja aktiivinen. Lapsista huomasin, että he kokivat olonsa turvalliseksi. Osallistujien toimijuus ja aktiivisuus olivat vahvistuneet, ja luottamus mielipiteiden ja ehdotusten merkitsevyydestä oli lisääntynyt ryhmässä. Olimme myös itse oppineet luottamaan ryhmän kykyyn toimia itseohjautuvasti.

8.7 Ryhmäraportointia ja erilaista dynamiikkaa

Kuudennella yhteistapaamisella 16.10.2018 ryhmässä oli mukana neljä lasta, lastentarhanopettaja ja kaksi ikäihmistä. Virallisen syyslomaviikon vuoksi ryhmästä puuttui kolme siihen kuuluvaa lasta ja yksi uusi lapsi oli tullut tälle kerralle mukaan.

Ryhmä käytti menetelminä yhdessä laulamista ja loruilua sekä lasten piirustusten (Liite 7) katselua. Lapset entisöivät ja kohensivat edellisellä kerralla rakentamaansa Pöllön pesää, josta he myös kertoivat poissaolleille ryhmäläisille. Kannustimme osallistujia miettimään omia toiveitaan kahdelle viimeiselle tapaamiskerralle. Seuraavalle kerralle oli varattu palvelukeskuksen ulkokota, mistä kerroimme ryhmän jäsenille.

Dokumentoimme toimintaa valokuvaamalla. Ikäihmisten ja lasten osallisuus ja toimijuus oli aktiivista. Lapset olivat puheliaita, ajoittain myös riehakkaita ja ilmaisivat omia tekemistoiveitaan; mielikuvituksen lento ja tarinointi oli vahvaa. Lastentarhanopettaja esitteli ja kertoi lasten päiväkotiryhmässä tekemistä piirustuksista (Liite 7), joihin yhteinen ryhmätoiminta oli heitä innoittanut. Ikäihmisten osallisuus näkyi muun muassa ryhmäläisten muistamisena suklaatuliaisin ja Venäjän matkakertomuksin, runon lausuntana, yhteislauluin, lasten puheiden aktiivisena kuuntelemisena ja kiinnostuksena heidän tekemisiään kohtaan. Ikäihmiset kertoivat ryhmän jälkeen, että lasten kanssa toimiminen tuottaa heille iloa ja että lasten antama välitön palaute on aitoa ja merkittävää.

8.8 Kodan nuotiotulilla

Seitsemännellä ryhmäkerralla 23.10.2018 mukana oli viisi lasta, lastentarhanopettaja, kaksi ikäihmistä ja palvelukeskuksen vastaava ohjaaja. Kokoonnuimme yhteiseen nuotiohetkeen palvelukeskuksen takana sijaitsevaan kotaan, jossa lauloimme kitaran ja lasten itse tekemien rytmisoittimien säestyksellä. Katselimme yhden ikäihmisen tuomia rautatieaiheisia keräilykortteja, joissa esiintyvistä eri aikakausien junista lapset olivat kiinnostuneita. Nautimme myös toisen ikäihmisen yllätyksenä tuomia makkaroitu, hedelmiä ja mehua loimutulen ääressä. Tulisijan lämpö ja savun tuoksu, kodan

hämäryys, sateen ropina, yhteinen laulu, soitto sekä tarinat loivat intensiivistä ja taianomaista yhdessäolon tunnelmaa, mikä tuki ryhmäläisten osallisuutta ja toimijuutta.

8.9 Loppuleikit ja yhteinen reflektio

Kokoonnuimme päätöstapaamiseen ryhmälle tutussa palvelukeskuksen ryhmätilassa. Paikalla oli viisi lasta, lastentarhanopettaja ja kaksi ikäihmistä. Katselimme yhdessä valkokankaalle heijastettuja ryhmätapaamisista otettuja valokuvia, joiden avulla muistelimme ja refleктоimme yhteisiä kokemuksiamme. Valokuvien katselu oli tärkeää sekä lapsille että ikäihmisille, sillä yhteinen muistelu korosti ryhmän yhteenkuuluvuutta ja konkretisoi kunkin osallistujan toimijuutta ryhmässä. Juhlistimme päätöstapaamista herkuttelemalla. Käytimme ensitapaamisesta tuttua leikkivarjoa (Kuva 4), jota oli toivottu viimeiselle kerralle. Yhteisiin hauskoihin leikkeihin osallistui myös ryhmän maskottipöllö.

KUVA 4. Leikkivarjo

9 POHDINTA

Riistavuoren palvelukeskuksessa asioivien ikäihmisten ja päiväkotia Haagan varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa toteuttamamme yhteistoimintahankkeen tavoitteena oli tukea asiakkaiden osallisuutta ja toimijuutta sukupolvien välistä vuorovaikutusta mahdollistamalla. Perehdyimme opinnäytetyössämme lapsi- ja ikäihmistyön teoreettisiin lähtökohtiin sekä ammatillisiin menetelmiin, minkä lisäksi kehitimme yhdessä sosiaali- ja terveystoimialan ja kasvatuksen ja koulutuksen toimialan ammattilaisten sekä asiakkaiden kanssa uudenlaista vuorovaikutusta, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävää ryhmätoimintaa.

9.1 Toiminnallisen osan toteutuksen arviointi

Opinnäytetyöhömmme kuuluvan sukupolvien yhteisen ryhmätoiminnan aloitus ajoittui yhteistyökumppaniemme syyskauden 2018 alkuun. Tämä tarkoitti sitä, että ikäihmisten rekrytointiin ei jäänyt paljon aikaa. Olimme laatineet kesän aikana palvelukeskukselle yhteisryhmästä kertovaa kirjallista materiaalia (Liite 1), joka oli ollut esillä palvelukeskuksen tiloissa ja jota oli jaettu ikäihmisille myös kesän ryhmässä. Palvelukeskuksen syksyn toimintakausi käynnistyi syyskuun alussa, jolloin tapasimme henkilökohtaisesti ikäihmisiä Riistavuoren syystapahtumassa ja esittelimme heille alkavaa yhteisryhmää. Jos tiedottamiseen olisi ollut enemmän aikaa, olisimme voineet käydä henkilökohtaisesti kertomassa toiminnasta myös palvelukeskuksen liikunta- ja harrastusryhmissä.

Keväällä 2018 päiväkotia Haagan kanssa oli sovittu, että lasten ja ikäihmisten yhteiseen ryhmään osallistuisi päiväkodin osa-aikainen metsäkerho. Alkusyksyllä selvisi, että yhteistoimintaryhmään tulisi kokopäiväinen metsäryhmä, mikä vaikutti lasten vanhempien osallistumismahdollisuuksiin. Koska lapset tuotiin päiväkotiin aamulla ja haettiin iltapäivällä, emme tavanneet heidän vanhempiaan yhteisen ryhmätoiminnan aikana. Tiedotimme vanhemmille alkusyksyllä alkavasta ryhmästä kirjallisella esitteellä (Liite 2), jossa tarjosimme heille myös mahdollisuutta osallistua ryhmään ja saada siitä meiltä lisätietoa lastentarhanopettajan välityksellä. Ryhmätoiminnan puolesta välissä

laadimme vanhemmille kirjallisen väliaikatiedotteen (Liite 4) ja ryhmän päättymisen jälkeen lähetimme lastentarhanopettajan kautta heille kutsun (Liite 5) tammikuussa pidettävään opinnäytetyön julkaisutilaisuuteen.

Yhteinen ryhmähanke sisälsi kahdeksan viikoittaista tapaamiskertaa, mitä pidimme sopivana määränä kokeilunomaiselle toiminnalle. Ryhmäprosessi ei olisi mielestämme voinut olla lyhyempi, sillä aloittavassa uudessa ryhmässä tarvitaan riittävästi aikaa yhteiseen tutustumiseen, mikä mahdollistaa toimivan vuorovaikutuksen ja ryhmäytymisen.

Ryhmätoiminnassa on hyvä olla selkeä aloitus-, lopetus- ja arviointivaihe. Omassa ryhmässämme osallistujien siirtyminen yhteisestä tapaamispaikasta metsään vei aikaa varsinaiselta toiminnalta. Toisinaan emme osanneet aloittaa ryhmän lopetusvaihetta riittävän aikaisin, jolloin ryhmäläisten yhteinen reflektio ja arviointi jäivät vähäiseksi.

Ryhmätoiminta edellyttää yhteisten sääntöjen sopimista. Otimme tämän asian ohimenneen esille ryhmän aloitusvaiheessa, mutta ryhmäsäännöistä olisi voitu keskustella osallistujien kanssa selkeämmin. Sääntöjen yhteinen pohdinta ja niiden muistiin kirjaaminen on demokraattista toimintaa, joka vahvistaa ryhmäläisten osallisuutta ja toimijuutta.

Sosiaalipedagogiikkaan pohjautuvassa osallisuutta ja toimijuutta tukevassa toiminnassa on tärkeää se, että ryhmäläiset pääsevät yhdessä osallistumaan toiminnan suunnitteluun. Pidimme tätä keskeisenä lähtökohtana. Olimme kuitenkin valmistanee ohjelman ensimmäiselle kerralle ryhmäytymisen edistämiseksi. Ryhmäohjauksessa valmiiden suunnitelmien puuttuminen tarkoittaa sitä, että ohjaajan on oltava jatkuvasti läsnä ja valpas, jotta osallistujien ehdotukset ja toiveet sekä niitä heijastavat pienet signaalit, kuten ilmeet, eleet tai ryhmätunnelman muutokset eivät jää havaitsematta. Tämä vaatii ohjaajilta kykyä havainnoida ja huomioda ryhmää sekä ennen kaikkea taitoa tarttua lasten ja ikäihmisten ideoihin.

Spontaanisti toimivan ryhmän ohjaus vaatii enemmän kuin valmiiksi suunnitellun toiminnan toteuttaminen. Ohjaajalla voisi olla ryhmässä mukana virikkeellistä materiaalia, joka tukisi ja innostaisi ryhmäläisiä osallistumaan yhteisen toiminnan

suunnitteluun. Sukupolviryhmän ohjaaminen edellyttää ohjaajalta myös kykyä leikitellä, hassutella ja heittäytyä tilanteisiin. Lämmin huumori soveltuu kaikenikäisten kanssa työskentelyyn.

Olimme suunnitelleet dokumentoivamme ryhmätoimintaa valokuvauksen avulla. Ryhmätapaamisten valokuvaus osoittautui hankalaksi, sillä osallisuutta ja toimijuutta edistävässä toiminnassa olimme fasilitaattoreina myös itse osa ryhmää, ja kuvien ottaminen suuntasi herkästi osanottajien huomion pois varsinaisesta toiminnasta häiriten ryhmädynamiikkaa. Kuvamateriaalin käyttöä rajoitti puolestaan se, että emme voineet käyttää niitä kuvia, joista osallistujat olivat tunnistettavissa.

Ulkotilassa tapahtuvassa ryhmätoiminnassa on useita hyötyjä. Ulkona liikkuminen ylläpitää ikäihmisten fyysistä toimintakykyä, mikä vaikuttaa laajasti heidän hyvinvointiinsa. Ulkoliikunta kehittää myös lasten motorisia taitoja. Ulkoryhmän ohjaamisessa on kuitenkin myös haasteita, sillä toiminta ei ole esteetöntä. Ulkona on aina taustamelua, minkä vuoksi ryhmäläisten voi olla vaikeampi kuulla toistensa puhetta. Lisäksi maaston on oltava sekä ikäihmisille että lapsille turvallinen; minkä takia esimerkiksi korkeuserot ja maan liukkaus pitää huomioida. Ulkona toimiminen oli tuttua yhteisryhmäämme osallistuneille metsäryhmän lapsille, jotka olivat oppineet ideoimaan ja kehittämään luovia ulkoleikkejä. Myös ryhmään osallistuneet ikäihmiset olivat tottuneet liikkumaan luonnossa. Lasten luontainen toimeliaisuus ja liikkumisen nopeus voivat vaikeuttaa ryhmän koossa pysymistä. Tähän saimme tukea ryhmässä mukana olleelta lastentarhanopettajalta.

Pohdimme sukupolvien yhteistoiminnan järjestämisen erilaisia, vaihtoehtoisia mahdollisuuksia, sillä osallisuuteen kuuluu esteettömyys. Sisätiloissa yhteiseen toimintaan voisivat osallistua myös ne henkilöt, joilla on liikunnallisia rajoitteita. Riistavuoren ulkokotaa voisi hyödyntää säännöllisessä palvelukeskuksen ja päiväkodin toiminnassa yhteisen laulelun, loruilun ja tarinoinnin tilana, mikä mahdollistaisi molemmipuolisen oppimisen ja jakamisen. Kotatoiminta olisi esteettömämpää kuin metsässä tapahtuva toiminta, sillä kotaan pääsisivät myös ne ikäihmiset, jotka käyttävät liikkumisen tukena esimerkiksi rollaattoria. Kotatoimintaa voisi toteuttaa myös niin sanottuna avoimena ryhmätoimintana, johon ikäihmiset ja päiväkodissa, kerhoissa tai kotihoidossa olevat lapset voisivat osallistua joustavasti oman aikataulunsa mukaan.

Uudenlaisena toimintamallina lasten ja ikäihmisten ryhmätoiminta muodostui arjen yhdessäoloksi, joka ei edellytä suurta budjettia ja on helppo toteuttaa. Sukupolvien vuorovaikutuksellinen kohtaaminen voisi toteutua osana organisaatioiden olemassa olevia rakenteita ja käytäntöjä. Vaikka sukupolvien yhteinen ryhmätoiminta ei välttämättä edellytä esimerkiksi materiaalihankintoja, se tarvitsee onnistuakseen ohjausta ja fasilitointia sekä säännöllisiä ja riittävän pitkäkestoisia tapaamisia: ryhmäytyminen, tutustuminen ja luottamuksen syntyminen vievät aikaa.

Vapaaehtoisten työntekijöiden, esimerkiksi eläkkeelle siirtyneiden opettajien osaamista ryhmänohjauksessa voisi harkita. Yhteisryhmiä ei kuitenkaan voi jättää pelkästään asiakkaiden tai vapaaehtoistyöntekijöiden vastuulle, vaan ryhmänohjauksessa tarvitaan myös työntekijää, joka koordinoi ja toimii sukupolvien vuorovaikutuksen tukijana ja edistäjänä pitkäjänteisesti. Havaitsimme ryhmätoiminnassa, että sukupolvien yhteisryhmän ohjaus edellyttää sekä lapsi- että ikäihmistyön osaamista.

9.2 Eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyömme toimintaryhmässä oli kaksi ikäryhmää, varhaiskasvatukseen lapset ja ikäihmiset, minkä huomioimme koko toimintaprosessin ajan. Koska osallistujille on tärkeää kertoa selkeästi opinnäytetyönä toteutettavan toiminnan tarkoituksesta, tavoitteista ja toteutuksesta (ks. Oliver 2003, 30–31), teimme molemmille ryhmille omat tiedotteet (Liite 1; Liite 2). Tarjosimme myös lasten vanhemmille mahdollisuutta osallistua yhteiseen toimintaan.

Yhteisryhmän fasilitoiva ohjaaminen edellytti varhaiskasvatuksen ja ikäihmistyön menetelmien sekä ryhmädynamiikan osaamista. Kannustimme ja rohkaisimme ryhmäläisiä osallistumaan yhteiseen toimintaan ryhmäprosessin kaikissa vaiheissa. Jokaisella oli kuitenkin oikeus päättää itse osallistumisen asteestaan.

Anonymiteettisuojaan sekä tiedon tallentamiseen ja käsittelyyn liittyvät eettiset periaatteet (ks. Oliver 2003, 77–84, 90) huomioimme jo tutkimusluvan hakemisvaiheessa. Kerroimme lupahakemuksissa, ettemme keräisi opinnäytetyötä varten asiakkaita yksilöiviä tietoja ja että päiväkotia Haagan käytännön mukaisesti poistaisimme

kuvamateriaalista aineiston, josta kuvattavat ovat tunnistettavissa. Ikäihmisiltä pyysimme kirjallisesti luvan kuvien käyttöön (Liite 3). Palvelukeskuksen ja päiväkodin työntekijöiden ryhmäkeskustelunauhoitteet säilytimme turvallisesti ja tuhosimme aineiston kirjaamisen jälkeen.

Raportoimme ryhmän toiminnasta säännöllisesti palvelukeskuksen vastaavalle ohjaajalle puhelimitse ja sähköpostitse. Päiväkotiryhmän lastentarhanopettaja oli mukana jokaisella ryhmätapaamiskerralla. Lasten vanhemmille laadimme väliaikaraportin (Liite 4) ryhmän toiminnasta. Viimeisellä ryhmäkerralla kerroimme osallistujille, että he saisivat myöhemmin kirjallisen kutsun (Liite 5; Liite 6) opinnäytetyön vuorovaikutukselliseen julkaisutilaisuuteen, johon kutsuttaisiin mukaan myös lasten vanhemmat.

Emme olleet suunnitelleet valmista ryhmäohjelmaa ensimmäistä ja viimeistä kertaa lukuun ottamatta. Pohdinta ja sen tarkka kirjaaminen heti jokaisen toimintakerran jälkeen oli tärkeää, sillä varmistimme ammatillisen kriittisen reflektion avulla raportoinnin luotettavuuden. Analysoimme ryhmäläisten osallisuuden ja toimijuuden toteutumista, ryhmädynamiikkaa, omaa työskentelyämme ja kehittämistarpeitamme. Käytimme reflektioon ja sen kirjaamiseen viikoittain noin neljä tuntia. Olimme varanneet riittävästi aikaa, sillä tarkastelimme toimintakertoja sekä varhaiskasvatuksen että ikäihmistyön näkökulmista. Pidimme yhteistä reflektiota antoisana ja opettavana, omaa työskentelyämme syventävänä toimintatapana.

9.3 Osallisuuden ja toimijuuden toteutuminen

Osallisuus on tunne kuulumisesta merkitykselliseen ryhmään tai yhteisöön. Sosiaalinen osallisuus edellyttää toimijuutta, jonka keskiössä on yksilön mahdollisuus valintojen ja päätösten tekemiseen ja jota yhteiskunnan ja yhteisöjen rakenteelliset tekijät mahdollistavat tai rajoittavat. Kaikenikäisten kaupunkilaisten osallistumisen edistäminen on ajankohtainen teema Helsingissä. Uusi kaupunkistrategia 2017–2021 sekä osallisuus- ja vuorovaikutusmalli 2018–2021 painottavat yksilöiden ja yhteisöjen osallistumista ja asiantuntijuutta, omaehtoisen toiminnan mahdollistamista sekä asukkaiden yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien edistämistä. Opinnäytetyömme

käsitteellinen viitekehys pohjautuu näihin periaatteisiin sekä Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmaan ja Stadin ikäohjelmaan.

Asiakaslähtöisessä sukupolvien yhteisryhmässämme lähtökohtana oli ryhmäläisten osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin (Kuvio 1). Lasten ja ikäihmisten osallisuuden ja toimijuuden mahdollistaminen edellytti turvallisen ilmapiirin luomista, mitä pyrimme omalla toiminnallamme vahvistamaan. Kannusimme ryhmäläisiä osallistumaan toimintaan sen kaikissa eri vaiheissa ja annoimme heille positiivista palautetta omien mielipiteiden ja ideoiden esille tuomisesta. Osallisuuden ja toimijuuden vahvistuminen vie aikaa, sillä se on myös oppimisprosessi.

Ryhmäläisten keskinäinen luottamus lisääntyi toiminnan edetessä. Ryhmäprosessin aikana sekä lapset että ikäihmiset rohkaistuivat ilmaisemaan omia ehdotuksiaan, mitä edisti ryhmän yhteinen tuki ja hyväksyntä. Lapsille oli tärkeää, että ikäihmiset lähtivät mukaan heidän ehdottamiinsa leikkeihin, ja ikäihmiset arvostivat lasten välittömyyttä ja aitoa palautetta. Tulkitsimme nämä osoitukseksi ryhmäläisten toimijuuden ja osallisuuden vahvistumisesta.

Vaikka ohjaaja kantaa kokonaisvastuun toiminnasta, osallisuutta ja toimijuutta mahdollistava ja tukeva pedagogiikka edellyttää ohjaajalta kykyä luopua tiukasta vallasta. Ymmärsimme, että meidän oli ohjaajina luotettava ryhmään, sillä toiminta perustui lasten ja ikäihmisten ideoihin, toiveisiin ja ehdotuksiin. HavaitSIMME ryhmää ohjatesamme, että valmiiden suunnitelmien puuttuminen ei tarkoita sitä, että ryhmänohjaus olisi helppoa, vaan asiakaslähtöinen ryhmänohjaus vaatii ohjaajalta jopa enemmän: se ei ole ryhmässä oleskelua, vaan ammatillista sensitiivisyyttä, aktiivista ja tietoista läsnäoloa sekä kokonaisvaltaista havainnointia.

Osallisuuden toteutumisen arviointi on haastavaa, sillä osallisuudessa on kyse ihmisen subjektiivisesta kokemuksesta. Vaikka osallisuuden kokemus ei välttämättä näy ulkoisesti, havaitsimme ryhmässämme erityisesti lasten ja ikäihmisten yhteisissä leikeissä ja lauluissa osallistujien ilmeiden ja eleiden sekä intensiivisen läsnäolon välittämää iloa ja innostusta, jotka tulkitsimme osallisuuden kokemukseksi. Ikäihmisten meille antama välitön sanallinen palaute, ryhmäkertojen lopussa tehty yhteinen arviointi sekä lasten piirustuksin ilmaisemat kokemukset vahvistivat tekemiämme havaintoja.

Ryhmämme yhteiset leikilliset, iloa ja innostusta tuottavat hetket mahdollistivat lasten ja ikäihmisten välistä vuorovaikutusta ja loivat yhteisöllisyyttä. Yhdessä toimiminen edisti oppivan yhteisön ja sosiaalisen pääoman muodostumista. Jokaisella oli oikeus vaikuttaa ja jakaa omaa osaamistaan sekä oppia muilta, mikä todennäköisesti vahvisti ryhmäläisten osallisuuden ja toimijuuden kokemusta. Rohkaisimme ikäihmisiä kertomaan lapsille elämästään, ja ikäihmisten kertomukset jäivät lasten mieliin, mikä ilmeni lasten tekemistä piirustuksista. Eri aikakausien lastenlaulujen yhteinen laulaminen vahvisti ryhmämme yhteenkuuluvuutta ja sosiaalista pääomaa. Ikäihmisten ehdottamat perinteiset lastenlaulut olivat lapsille uusia, ja vastavuoroisesti lasten opettamat laulut kasvattivat koko ryhmämme aikuisten kulttuurista pääomaa.

Yhteistyökumppaneiden kanssa käymistämme keskusteluista sekä ammattilaisten teemahaastatteluista ilmeni, että Riistavuoren palvelukeskuksella ja päiväkotia Haagalla on merkittävää ammatillista osaamista sekä vahvat ja pitkäkestoiset yhteistyön perinteet. Päiväkodin ja palvelukeskuksen välillä vallitsee keskinäinen luottamus ja arvostus. Varhaiskasvatuksen ja ikäihmistyön ammattilaiset pitävät jo toteutunutta toimintaa mielekkäänä ja osallistujille hyödyllisenä. Toteutunut yhteistyö antaa vankan pohjan lasten ja ikäihmisten vuorovaikutuksellisten kohtaamisten yhteiselle jatkokehittämiseksi.

Ikäystävällinen yhteisö kunnioittaa kaikenikäisten toiveita ja tarpeita. Tutkimusten mukaan eri-ikäisten yhdessä toimiminen edistää myönteisten asenteiden kehittymistä ja sukupolvien välistä ymmärrystä. Yhteistoiminnan hyötynä on se, että opitaan kohtaamaan ja hyväksymään erilaisuutta sekä ymmärtämään eri sukupolvien näkemyksiä, mikä kasvattaa ikäpolviälykkyyttä. Sukupolvet tarvitsevat toisiaan, ja yhteinen kokemus osallisuudesta ja toimijuudesta voi lisätä tyytyväisyyttä elämään. Sukupolviryhmät voisivat tarjota ikäihmisille, lapsille ja lapsiperheille myös mahdollisuuksia uusien merkityksellisten ihmissuhteiden syntymiseen ja yhteisöllisyyteen.

Sukupolvien yhteinen toiminta tulisi sisällyttää palvelujärjestelmien rakenteisiin ja arjen toimintoihin, mikä edellyttää riittäviä aika- ja henkilöresursseja. Asiakkaiden äänen eli heidän mielipiteidensä, toiveidensa ja tarpeidensa huomioiminen palveluiden kehittämisessä edistää heidän osallisuutensa ja toimijuutensa toteutumista.

Sukupolvien yhteistoiminnan merkityksen ymmärtäminen ja toiminnan vaikutusten laajempi tarkastelu, tutkimus, arviointi ja kehittäminen on yhteiskunnallisesti tärkeää.

LÄHTEET

- Agate, J. R., Agate, S. T., Liechty, T. & Cochran, L. J. (2018). 'Roots and wings': an exploration of intergenerational play. *Journal of Intergenerational Relationships*, 16(4), 395–421. Saatavilla
<https://doi.org/10.1080/15350770.2018.1489331>
- Ahonen, L. (2017). *Vasun käyttöopas*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Biggs, S. (2011). *Generational intelligence: A critical approach to age relations*. Abingdon: Routledge.
- Boudiny, K. (2013). 'Active ageing': From empty rhetoric to effective policy tool. *Ageing and Society*, 33(6), 1077–1098. Saatavilla
<https://doi.org/10.1017/S0144686X1200030X>
- Canedo-Garcia, A., Garcia-Sanchez, J.-N. & Pacheco-Sanz, D.-I. (2017). A systematic Review of the Effectiveness of Intergenerational Programs. *Frontiers in Psychology*, 8(1882), 1–13. Saatavilla
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01882>
- Colliander, A. & Ruoppila, I. (2018). *Ikäihmisten voimavarat myöhäisessä iässä. Vanhenemismuutokset 75 vuotta täyttäneillä. Ikäihmisten elämänlaadun ylläpitämisen ja kehittämisen mahdollisuuksia. Palvelut hyvän vanhenemisen edistämiseksi*. Hankasalmi: Psykosoft Oy.
- Cortellesi, G. & Kernan, M. (2016). Together old and young: How informal contact between young children and older people can lead to intergenerational solidarity. *Studia Pedagogica*, 21(2), 101–116. Saatavilla 31.10.2018
<http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/1379/1657>
- Dunham, C. C. & Casadonte, D. (2009). Children's Attitudes and Classroom Interaction in an Intergenerational Education Program, *Educational Gerontology*, 35(5), 453–464. Saatavilla
<https://doi.org/10.1080/03601270802605473>
- Epstein, A. S. & Boisvert, C. (2006). Let's Do Something Together: Identifying the Effective Components of Intergenerational Programs. *Journal of Intergenerational Relationships*, 4(3), 87–109. Saatavilla
https://doi.org/10.1300/J194v04n03_07

- Eskel, P. & Marttila, M. (2013). Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teok-
sessa P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.), *Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. (s. 75–96). Jyväskylä:
PS-kustannus.
- Eteläpelto, A. (i.a.). Mitä on toimijuus ja mihin sitä tarvitaan? Jyväskylän yliopisto.
Kasvatustieteiden laitos [luentodiat]. Saatavilla 17.12.2018
<https://www.jyu.fi/hankkeet/interaktiivinen/yleisluentodiat/etelapelto>
- Euroopan parlamentti. EU:n aktiivisen ikääntymisen ja sukupolvien välisen solidaari-
suuden vuosi 2012. Saatavilla 6.11.2018 <http://www.europarl.europa.eu/news/fi/headlines/eu-affairs/20120106STO34946/eu-n-aktiivi-sen-ikaantymisen-ja-sukupolvien-valisen-solidaarisuuden-vuosi-2012>
- Euroopan unioni (26.10.2012). Euroopan unionin perusoikeuskirja (2012/C 326/02).
Saatavilla 17.10.2018 [https://eur-lex.europa.eu/legal-con-
tent/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=CS](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=CS)
- European Union Fundamental Rights Agency (2018). Fundamental Rights Report.
Saatavilla 17.10.2018 [http://fra.europa.eu/en/publications-and-re-
sources/publications/annual-reports/fundamental-rights-2018](http://fra.europa.eu/en/publications-and-re-sources/publications/annual-reports/fundamental-rights-2018)
- Femia, E.E., Zarit, S.H., Blair, C., Jarrott, S.E. & Bruno, K. (2008). Intergenerational
preschool experiences and the young child: Potential benefits to devel-
opment. *Early Childhood Research Quarterly*, 23(2), 272–287. Saa-
tavilla <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2007.05.001>
- Fujiwara, Y. (2016). Long-term Effects of an Intergenerational Program on Health
and Well-being of Older Adults, *The Gerontologist*, 56(3), 2016. Saata-
villa <https://doi.org/10.1093/geront/gnw162.035>
- Fujiwara, Y., Sakuma, N., Ohba, H., Nishi, M., Lee, S., Watanabe, N., Kousa, Y.,
Yoshida, H., Fukaya, T., Yajima, S., Amano, H., Kureta, Y., Ishii, K.,
Uchida, H. & Shinkai, S. (2009). REPRINTS: Effects of an Intergener-
ational Health Promotion Program for Older Adults in Japan, *Journal
of Intergenerational Relationships*, 7(1), 17–39. Saatavilla
<https://doi.org/10.1080/15350770802628901>
- Gallagher, C. & Fitzpatrick, A. (2018) “It’s a Win-Win Situation” – Intergenerational
Learning in Preschool and Elder Care Settings: An Irish Perspective,
Journal of Intergenerational Relationships, 16(1-2), 26-44. Saatavilla
<https://doi.org/10.1080/15350770.2018.1404403>

- Hakonen, S. (2008). Ikääntyvien voimavarat. Teoksessa A. Suomi ja S. Hakonen (toim.), *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin* (s. 121–152). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Haverinen, R. (2008). Osallisuutta ja ihmisen kunnioitusta – ikääntyneiden palvelukokemuksia. Teoksessa A. Suomi ja S. Hakonen (toim.), *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin* (s. 219–242). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Heikka, J., Kettukangas, T., Fonsén, E. & Vlasov, J. (2018). Lapsen osallisuus ja varhaiskasvatuksen pedagoginen suunnittelu. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 - suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen* (s. 35–45). Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry.
- Helander, V. (2006). *Seniorikansalainen voimavarana*. (Kuntaliiton verkkojulkaisu ACTA Nro 189). Saatavilla 27.11.2011 <http://shop.kuntaliitto.fi/download.php?filename=uploads/p091007144426S.pdf>
- Helin, E., Kola-Torvinen, P. & Tarkka K. (2018). Osallisuus ja osallistuminen varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 - Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen* (s. 11–19). Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry.
- Helsingin kaupunki. Etusivu. Uutiset. Stadin ikäohjelman uusi vaihe on käynnistynyt. Saatavilla 30.1.2019 <https://www.hel.fi/uutiset/fi/kaupunginkanslia/stadin-ikaohjelman-uusi-vaihe>
- Helsingin kaupunki. Mikä on ikäohjelma? Stadin ikäohjelma edistää hyvän elämän edellytyksiä. Saatavilla 19.10.2018 <https://www.hel.fi/stadinikaohjelma/fi/mika-on-ikaohjelma/>
- Helsingin kaupunki. Osallisuus- ja vuorovaikutusmalli. Saatavilla 4.11.2018 <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/osallistu-ja-vai-kuta/vaikuttamiskanavat/osallisuus-ja-vuorovaikutusmalli>
- Helsingin kaupunki. Palvelukeskustoiminta. Saatavilla 4.10.2018 <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus?id=3250&up=3#unitlist>

- Helsingin kaupunki. Riistavuoren palvelukeskus. Saatavilla 4.10.2018
<https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakkosittain/riistavuori-mpk/pake/>
- Helsingin kaupunki. Uusi osallisuus- ja vuorovaikutusmalli. Helsingin kaupungin osallisuusmalli. Saatavilla 19.10.2018 <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/osallistu-ja-vaikuta/vaikuttamiskana-vat/osallisuus-ja-vuorovaikutusmalli>
- Helsingin kaupunki (14.2.2017). Vanhusneuvoston kannanotto Stadin ikäohjelman toteutukseen vuonna 2016. Saatavilla 11.11.2018
<https://www.hel.fi/static/sote/vanhusneuvosto/kannanotot/vanhusneuvoston-kannanotto-stadin-ikaohjelman-toteutuksesta.pdf>
- Helsingin kaupunki. Varhaiskasvatus. Päiväkotit Haaga. Saatavilla 4.11.2018
<https://www.hel.fi/varhaiskasvatus/fi/paivakodit/haaga/varhaiskasvatus/>
- Helsingin osallisuusmalli. Saatavilla 19.10.2018 <https://www.hel.fi/static/liitteet/kanslia/asukasyhteistyosallisuusmalli-yleisesitys-2018.pdf>
- Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma 2017. Saatavilla 24.11.2018
https://www.hel.fi/static/liitteet/kasvatuksen-ja-koulutuksen-toimiala/Varhaiskasvatus/HKI_VASU_FIN_A4_sivuit-tain_DIGI_100dpi.pdf
- Hernandez, C.R. & Gonzalez, M.Z. (2008). Effects of Intergenerational Interaction on Aging. *Educational Gerontology*, 34, 292–305. Saatavilla
<https://doi.org/10.1080/03601270701883908>
- Heyman, J. C., Gutheil, I. A. & White-Ryan, L. (2011). Preschool Children’s Attitudes Toward Older Adults: Comparison of Intergenerational and Traditional Day Care. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(4), 435–444. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2011.618381>
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hohenthal-Antin, L. (2009). *Muistot näkyviksi. Muistelutyön menetelmiä ja merkityksiä*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hujala, E. (2014). Lapsen äänen priimusmoottori, Leena Turja. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 8–11). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.

- Hujala, E. (2018). Esipuhe. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen*, (s. 7–8). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Isola, A., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 33/2017). Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Jarrott, S. (2011). Where Have We Been and Where are We Going? Content Analysis of Evaluation Research of Intergenerational Programs, *Journal of Intergenerational Relationships*, 9 (1), 37–52. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2011.544594>
- Jarrott, S.E., Morris, M.M., Burnett, A.J., Stauffer, D., Stremmel, A.S. & Gigliotti, C.M. (2011). Creating Community Capacity at a Shared Site Intergenerational Program: “Like a Barefoot Climb Up a Mountain”, *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(4), 418–434. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2011.619925>
- Jyrkämä, J. (2007). Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa M. Seppänen, A. Karisto & T. Kröger (toim.), *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä* (s. 195–217), Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Jyrkämä, J. (2008a). Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä - hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyykseksi, *Gerontologia*, 22 (4), 190–203.
- Jyrkämä, J. (2008b). Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.), *Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologia* (4. p.) (s. 267–323). Tampere: Vastapaino.
- Jyrkämä, J. (2016). Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. Teoksessa E. Heikkinen, J. Jyrkämä & T. Rantanen (toim.), *Gerontologia* (3.–4. p.) (s. 421–425). Helsinki: Duodecim.
- Kataja, E. (2014). Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 56–79). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.

- Kataja, E. (2018). Onko kaikilla vauvoilla keltaiset haalarit? Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen*, (s. 46–62). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Katz, S. & Calasanti, T. (2015). Critical Perspectives on Successful Aging: Does It “Appeal More Than It Illuminates”?, *The Gerontologist*, 55(1), 26–33. Saatavilla <https://doi.org/10.1093/geront/gnu027>
- Kettukangas, T. & Härkönen, U. (2014). Lasten osallisuus perustoiminnoissa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 96–114). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Kivelä, S. (2012). *Hyviä vuosia: arvokas ja turvallinen ikääntyminen*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kivelä, S. & Vaapio, S. (2011). *Vanhana tänään: kohtaavatko tiedot, suositukset ja arkipäivän kokemukset toisensa ikääntyneiden ja vanhusten hoidossa ja palveluissa?* Helsinki: Suomen senioriliike.
- Kiviniemi, K. (2015). Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 74–88). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kopakkala, A. (2005). *Porukka, jengi, tiimi. Ryhmädynamiikka ja siihen vaikuttaminen*. Helsinki: Edita.
- Kuehne, V.S. (2003). The State of Our Art. Intergenerational Program Research and Evaluation: Part One, *Journal of Intergenerational Relationships*, 1(1), 145–161. Saatavilla https://doi.org/10.1300/J194v01n01_12
- Kuehne, V.S. & Melville, J. (2014). The State of Our Art: A Review of Theories Used in Intergenerational Program Research (2003–2014) and Ways Forward, *Journal of Intergenerational Relationships*, 12(4), 317–346. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2014.958969>
- Kurki, L. (2006). *Sosiokulttuurinen innostaminen*. Tampere: Vastapaino.
- Kurki, L. (2007). *Innostava vanhuus. Sosiokulttuurinen innostaminen vanhempien aikuisten parissa*. Helsinki: Finn Lectura.
- L 731/1999. Suomen perustuslaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

- L 980/2012. Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>
- L 410/2015. Kuntalaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410#L5P27>
- L 540/2018. Varhaiskasvatustaki Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>
- Leemann, L. & Hämäläinen R.-M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5), 586–594. Saatavilla 17.12.2018 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131350/YP1605_Leemann%26Hamalainen.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Leinonen, J. (2014). Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 16–40). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Lou, V.W.Q & Dai, A.A.N. (2017). A Review of Nonfamilial Intergenerational Programs on Changing Age Stereotypes and Well-Being in East Asia, *Journal of Intergenerational Relationships*, 15(2), 143–158. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2017.1294427>
- Maailman toimivin kaupunki. Helsingin kaupunkistrategia 2017–2021. Saatavilla 15.10.2018 <https://www.hel.fi/static/helsinki/kaupunkistrategia/kaupunkistrategia-2017-2021.pdf>
- Maños, Q. (2006). When Conceiving and Developing Intergenerational Programs, Decisions Should be Driven by Tuning into the Participants and the Way They Spontaneously Choose to Interact and Develop, *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(4), 111–112. Saatavilla https://doi.org/10.1300/J194v03n04_10
- Norouzi, N., Chen, J.C. & Jarrott, S.E. (2015) Intergenerational Explorations: Where Everyone Has a Purpose, *Journal of Intergenerational Relationships*, 13(3), 260-265. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2015.1058282>
- Oikeusministeriö. Demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksikkö. Eri väestöryhmien kokema syrjintä. Taulukko 1. Käsitys syrjinnästä yhteiskunnassa.

- Saatavilla 18.10.2018 <https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5454914/Eurobarometri+taulukko+k%C3%A4sityksist%C3%A4+syrjinn%C3%A4n+kohteista/889398cb-27d4-4dd6-a131-ebdc04c94faa?t=1512069167178>
- Oikeusministeriö. Kansalaisaloite. Vanhusasiainvaltuutettu Suomeen. Saatavilla 29.10.2018 <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/3086>
- Oliver, P. (2003). *The Student's Guide to Research Ethics*. Maidenhead: Open University Press.
- Opetushallitus (18.9. 2018). Ajankohtaista. Kuukauden tilasto: Varhaiskasvatus tavoittaa yhä useamman suomalaislapsen. Saatavilla 2.12.2018 https://www.oph.fi/ajankohtaista/verkkouutiset/101/0/kuukauden_tilasto_varhaiskasvatus_tavoittaa_yha_useamman_suomalaislapsen
- Opetushallitus (2018). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Saatavilla 22.1.2019 https://www.oph.fi/download/195244_Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet19.12.2018.pdf
- Osallisuuden ja asiakaslähtöisyyden edistäminen Pirkanmaan VammaisKaste -osahankkeessa. (Pikassos Oy 2/2012). Saatavilla 17.12.2018 <https://www.pikassos.fi/aineistot/finish/13-vammaistyo/49-osallisuuden-ja-asiakaslaehteisyyden-edistaaminen-pirkanmaan-vammaiskaste-osahankkeessa-2-2012>
- Pietilä, M. & Saarenheimo, M. (2017). *Ilmeikäs arki. Tutkimus ikääntyneistä ihmisistä järjestöjen kehittämistoiminnassa*. Saatavilla 23.11.2018 https://issuu.com/elois aika/docs/ilmeik__s_ar ki
- Playgroup NSW. What is a playgroup? Are there different types of playgroups? Intergenerational playgroups. Saatavilla 28.11.2018 <https://www.playgroupnsw.org.au/AboutUs/Whatisaplaygroup>
- Rintakorpi, K. & Vihmari-Henttonen, E. (2017). *Tää on meidän maailma! Pedagogi-
nen dokumentointi varhaiskasvatuksessa*. Helsinki: Lasten Keskus.
- Roos, P. (2014). Päiväkodin arki lasten kertomana. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 41–55). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Roos, P., Nurhonen, L. & Viitanen, E. (2018). Lasten ja aikuisten yhteisellä osallisuuden polulla. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 –*

- Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen*, (s. 82–93). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Rysti, M., Jekunen, S. & Nystedt, A-M. (toim.) (2014). *Tartu hetkeen virikekäsikirja*. Saatavilla 27.11.2018 [https://www.espoo.fi/fi-FI/Sosiaali_ ja_ terveyspalvelut/Tartu_hetkeen_virikekasikirja_ikaantynei\(53058\)](https://www.espoo.fi/fi-FI/Sosiaali_ ja_ terveyspalvelut/Tartu_hetkeen_virikekasikirja_ikaantynei(53058))
- Saarenheimo, M. (2017). *Vanhenemisen taito*. Tampere: Vastapaino.
- Saarenheimo, M., Pietilä, M., Maununaho, S., Tiuhonen, A. & Pohjolainen, P. (2014). *Ikäpolvien taju. Elämänkulku ja ikäpolvet muuttuvassa maailmassa*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Saarenheimo, M., Pietilä, M., Tiuhonen, A., Pohjolainen, P., Maununaho, S., Raitakari, S. & Aarninsalo, L. (2013). Teoksessa M. Saarenheimo & K. Vihermäki (toim.), *Neljän polven treffit: Ikäpolvitoiminnan opas*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. (Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Julkisojohtaminen 4). Saatavilla 19.12.2018 https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Seefeldt, C. (1987). The Effects of Preschoolers' Visits to a Nursing Home, *The Gerontologist*, 27(2), 228–232. Saatavilla <https://doi.org/10.1093/geront/27.2.228>
- Senior, E. & Green, J. (2017). Through the Ages: Developing Relationships Between the Young and the Old. *Journal of Intergenerational Relationships*, 15(3), 295–305. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2017.1329600>
- Skropeta, C. M., Colvin, A. & Sladen, S. An evaluative study of the benefits of participating in intergenerational playgroups in aged care for older people. *BMC Geriatrics*, 14(109), 1–11. Saatavilla 24.10.2018 <https://bmcgeriatr.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/1471-2318-14-109>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2014). *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palveluiden parantamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä*. Saatavilla 26.10.2018 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70280/URN_ISBN_978-952-00-3467-2.pdf?sequence=1

- Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto (2017). *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palveluiden parantamiseksi 2017 – 2019*. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3960-8>
- Stadin ikäohjelma 2015–2016. Saatavilla 4.10.2018 https://www.hel.fi/static/sote/stadinikaohjelma/materiaali/Stadin_ikaohjelma_ltk_10032015_Kh_muutokset_01092015.pdf
- Sugarhood, P., Eakin, P., & Summerfield-Mann, L. (2017). Participation in advanced age: Enacting values, an adaptive process. *Ageing and Society*, 37(8), 1654–1680. Saatavilla <https://doi.org/10.1017/S0144686X16000568>
- Suomalainen ikägallup, osa 2. Eloisa ikä -avustusohjelman mielipidekysely. Taloustutkimus Oy. Saatavilla <https://www.stinfo.fi/data/attachments/00352/883e1196-034d-4bbd-b5e8-b4bdbb479090.pdf>
- Suomen Senioriliike - Arvokkaan Vanhenemisen puolesta ry. Saatavilla 17.10.2018 <https://www.senioriliike.fi/>
- Suomen Senioriliike - Arvokkaan Vanhenemisen puolesta ry. Vanhusasiavaltuutettu Suomeen – kansalaisaloite. Saatavilla 17.10.2018 <https://www.senioriliike.fi/?x118281=465654>
- Suomi, A. & Hakonen, S. (2008). Senioriteetin tulevaisuuden kuvia. Teoksessa A. Suomi ja S. Hakonen (toim.), *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurin puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin* (s. 243–244.). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Tanskanen, S. (2015). Toiminnallisuus ryhmämuotoisessa asiakastyössä. Teoksessa P. Näkki & T. Sayed (toim.), *Asiakastyön menetelmiä sosiaalialalla* (s. 105–126). Helsinki: Edita.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (25.1.2018). Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtaminen. Osallisuuden edistäminen. Saatavilla 5.10.2018 <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen>
- Thompson, E.H. & Weaver, A.J. (2016). Making Connections: The Legacy of an Intergenerational Program. *The Gerontologist*, 56(5), 909–918. Saatavilla <https://doi.org/10.1093/geront/gnv064>
- Tilastokeskus. Tuotteet ja palvelut. Suomi lukuina. Väestö. Saatavilla 23.1.2019 https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html

- TOY Together Old and Young. About us. Who we are. Together Old and Young – TOY. A global movement to promote young children and older adults learning together. Saatavilla 31.10.2018 <http://www.toyproject.net/about-us/who-we-are/>
- TOY Together Old and Young. Toy in Action. Saatavilla 4.12.2018 <http://www.toyproject.net/publication/toy-in-action/>
- Turja, L. (2018). Osallisuuden pedagogiikan jalkauttaminen Varhaiskasvatuksen arkeen. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen* (s. 65–81). Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Ukkonen-Mikkola, T. (2011). *Sukupolvien kohtaamisia lasten ja vanhusten yhteisessä palvelukeskuksessa*. (Väitöskirja, Tampereen yliopisto Kasvatustieteen yksikkö). Saatavilla <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8382-0>
- United Nations Office of the High Commissioner on Human Rights (1991). United Nations Principles for Older People. Saatavilla 2.11.2018 <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/olderpersons.aspx>
- United Nations Open-ended Working Group on Ageing (28.7.2017). Report of the Eighth Session of the Open-ended Working Group on Ageing. Saatavilla 17.10.2018 <http://undocs.org/A/AC.278/2017/2>
- Valtonen, A. (2005). Ryhmäkeskustelut - millainen metodi? Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (s. 223–241). Tampere: Vastapaino.
- Vanderven, K. (2011). The Road to Intergenerational Theory is Under Construction: A Continuing Story. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9, (1), 22–36. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2011.544206>
- Weeström, E., Jääskeläinen, V., Ruokonen, I., Karlsson, L. & Ruismäki, H. (2017). Steps Together: Children's Experiences of Participation in Club Activities With the Elderly. *Journal of Intergenerational Relationships*, 15(3), 273–289. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/15350770.2017.1330063>
- Vilkka, H. (2006). *Tutki ja havainnoi*. Helsinki: Tammi.
- Vilkka, H. & Airaksinen, T. (2003). *Toiminnallinen opinnäytetyö*. Helsinki: Tammi.

World Health Organization. Ageing and life-course. Ageism. Saatavilla 7.11.2018

<http://www.who.int/ageing/ageism/en/>

World Health Organization. Ageing and life-course. Towards an Age-friendly

World. Saatavilla 12.10.2018 <http://www.who.int/ageing/age-friendly-world/en/>

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991. Finlex. Saatavilla [https://www.fin-](https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2)

[lex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2](https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2)

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016. Finlex. Saatavilla

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sops-teksti/2016/20160027/20160027_2

Öberg, B.-M. (2007). Meeting the Other, *Journal of Intergenerational Relationships*,

5(2), 27–44, <https://doi.org/10.1300/J194v05n02>

LIITE 1. Esite palvelukeskukselle

Tule mukaan suunnittelemaan ja toteuttamaan lasten ja ikäihmisten yhteistä toimintaa!

Olemme Diakonia-ammattikorkeakoulun sosiaalialan aikuisopiskelijoita. Etsimme Riistavuoren palvelukeskuksen ja Päiväkotihäagan yhteiseen syys-lokakuussa 2018 toteutettavaan hankkeeseen mukaan ikäihmisiä.

Lasten ja ikäihmisten hankkeessa pääset suunnittelemaan ja toteuttamaan mukavaa tekemistä yhdessä lasten kanssa. Ryhmän toimintaan osallistumme myös me opiskelijat sekä päiväkodin ja palvelukeskuksen ohjaajat.

Kerromme lisää toiminnasta Riistavuoren palvelukeskuksen syysmarkkinoilla
keskiviikkona 5.9.2018 klo: 11.00 - 13.00.

Kokoonnumme ensimmäisen kerran yhdessä tiistaina 11.9.2018 klo: 10.30 – 12.00. Tapaamme Riistavuoren palvelukeskuksen sisääntuloaulassa.

Ryhmämme toiminta toteutuu kerran viikossa tiistaisin syyskauden aikana.

Toivotamme sinut lämpimästi tervetulleeksi mukaan!

Lisätietoa hankkeesta saat palvelukeskuksen vastaavalta ohjaajalta.

Terveisin

Diakonia-ammattikorkeakoulun sosionomi (AMK) opiskelijat
Jaana ja Aada

LIITE 2. Tiedote lasten vanhemmille

TIEDOTE PÄIVÄKOTI HAAGAN KERHON LASTEN VANHEMMILLE

Olemme Diakonia-ammattikorkeakoulun sosiaalialan aikuisopiskelijoita.

Syys-lokakuussa 2018 käynnistämme yhteistyössä Päiväkotia Haagan ja Riistavuoren palvelukeskuksen kanssa lasten ja ikäihmisten yhteisen toiminnallisen hankkeen osana opinnäytetyötämme.

Hankkeen tavoitteena on sukupolvien välisen yhteistoiminnan edistäminen sekä lasten ja ikäihmisten osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen.

Hankkeessa lapset pääsevät itse suunnittelemaan ja toteuttamaan mukavaa tekemistä yhdessä ikäihmisten kanssa. Myös teillä vanhemmilla on mahdollisuus osallistua. Ryhmän toiminnassa ovat lasten ja ikäihmisten lisäksi mukana opiskelijat sekä kerhon ja palvelukeskuksen ohjaajat.

Kerromme mielellämme lisää toiminnasta!

Yhteistyöterveisin

Diakonia-ammattikorkeakoulun sosionomi (AMK) opiskelijat
Aada ja Jaana

LIITE 3. Valokuvien käyttö lupa

SUOSTUMUS VALOKUVIEN KÄYTTÖÖN

Olet osallistunut tämän syksyn aikana Diakonia-ammattikorkeakoulun opiskelijoiden, Päiväkotia Haagan ja Riistavuoren palvelukeskuksen sukupolvia yhdistävään hankkeeseen. Olemme ottaneet ryhmätoiminnasta joitakin valokuvia ja pyydämme tällä lomakkeella suostumustasi valokuvien käyttöön ja tulostukseen.

Kuvia käytetään seuraavasti:

- ❖ Kuvat tulostetaan muistoksi osallistujille sekä Päiväkotia Haagalle ja Riistavuoren palvelukeskukselle.
- ❖ Kuvia katsellaan Riistavuoren palvelukeskuksella opinnäytetyön julkistamistilaisuudessa, johon kaikki ryhmäläiset saavat kutsun.
- ❖ Kuvia käytetään opinnäytetyön kirjallisessa raportissa, joka tallennetaan opinnäytetöiden sähköiseen Theseus-tietokantaan.

Koska kuvissa olevat henkilöt eivät saa olla tunnistettavissa, käytämme Theseuksessa julkaistavassa opinnäytetyöraportissamme vain sellaisia kuvia, joista kuvissa olevia henkilöitä ei voi tunnistaa.

Työn julkistamisen jälkeen kaikki kuvamateriaali tuhoetaan.

Syysterveisin

Diakonia-ammattikorkeakoulun opiskelijat Aada ja Jaana

Allekirjoituksellani annan suostumuksen siihen, että valokuvia, joissa olen mukana

- ❖ Näytetään opinnäytetyön julkaisemistilaisuudessa
- ❖ Käytetään opinnäytetyöraportissa
- ❖ Tulostetaan valokuvausliikkeessä

Aika ja paikka

Suostumuksen antajan allekirjoitus ja nimen selvennys

LIITE 4. Väliaikatiedote lasten vanhemmille

Hyvät metsäryhmäläisten vanhemmat

Opinnäytetyöhömme liittyvä lasten ja ikäihmisten yhteinen ryhmähanke on käynnistynyt hyvin ja on nyt puolessavälissään. Metsäryhmän lasten, lastentarhanopettajan ja meidän opiskelijoiden lisäksi ryhmään on osallistunut kaksi ikäihmistä. Neljän ryhmätapaamisen aikana ryhmäläiset ovat tutustuneet toisiinsa ja järjestäneet mukavaa yhteistä tekemistä Riistavuoren puiston alueella.

Ryhmän yhteishenki on hyvä ja yhdessä tekemisen ilo on välittynyt vahvasti. Lapset ovat olleet alusta saakka aktiivisesti mukana ja heiltä on tullut paljon ideoita ja ehdotuksia. Olemme muun muassa leikkineet merirosvolaivaa kaa-tuneen männyn juurakossa ja lapset ovat esittäneet ja opettaneet muille osaamiaan lauluja. Ikäihmiset ovat opettaneet ryhmälle loruja ja lauluja sekä kertoneet omista lapsuusajan kokemuksistaan.

Olemme ottaneet ryhmätoiminnoista joitakin valokuvia siten, etteivät kuvattavat ole niistä tunnistettavissa. Käytämme näitä kuvia myös opinnäytetyös-sämme.

Otamme mielellämme vastaan lapsilta mahdollisesti kuulemianne palautteita, ajatuksia ja ideoita, joita voitte antaa sähköpostitse lastentarhanopettajalle.

Diakonia-ammattikorkeakoulun sosionomi (AMK) opiskelijat
Aada ja Jaana

LIITE 5. Kutsu julkaisutilaisuuteen päiväkodin metsäryhmälle

KUTSU METSÄRYHMÄLÄISTEN LAPSILLE JA VANHEMMILLE!

Metsäryhmän lapset osallistuivat viime syksynä päiväkotia Haagan ja Riistavuoren palvelukeskuksen yhteiseen toiminnalliseen ryhmään, joka toteutettiin osana opinnäytetyötämme. Hankkeen tavoitteena oli sukupolvien välisen yhteistoiminnan edistäminen sekä lasten ja ikäihmisten osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen.

Meillä on ilo kutsua teidät mukaan opinnäytetyömme julkaisutilaisuuteen, jossa kuulette ryhmässä toteutuneesta toiminnasta. Näytämme valokuvia ja muistellemme osallistujien kanssa yhteisiä hetkiämme!

Tilaisuus pidetään Riistavuoren palvelukeskuksessa torstaina 10.1.2019 klo 17-18. Kokoonnumme palvelukeskuksen pääoven sisääntuloaulassa klo 16.55 mennessä, josta jatkamme yhdessä ryhmätila Rusakkoon.

Illanviettoon on kutsuttu mukaan päiväkodin metsäryhmän lapset, vanhemmat ja henkilökunta sekä ryhmään osallistuneet ikäihmiset työntekijöineen.

Lämpimästi tervetuloa mukaan vuorovaikutteiseen yhteisiltaan!

Diakonia-ammattikorkeakoulun opiskelijat Aada ja Jaana

LIITE 6. Kutsu julkaisutilaisuuteen palvelukeskuksen ikäihmisille

KUTSU JULKAISUTILAISUUTEEN!

Osallistuit viime syksynä Riistavuoren palvelukeskuksen ja päiväkodin Haagan yhteiseen toiminnalliseen ryhmään, joka toteutettiin osana opinnäytetyötämme.

Meillä on ilo kutsua sinut opinnäytetyömme julkaisutilaisuuteen, jossa katselemme valokuvia ja muistellemme yhteisiä hetkiämme!

Tilaisuus pidetään Riistavuoren palvelukeskuksessa torstaina 10.1.2019 klo 17-18. Kokoonnumme palvelukeskuksen pääoven sisääntuloaulassa klo 16.55 mennessä, josta jatkamme yhdessä ryhmätila Rusakkoon.

Tilaisuuteen on kutsuttu mukaan toimintaan osallistuneet päiväkodin metsäryhmän lapset ja heidän vanhempansa sekä päiväkodin ja palvelukeskuksen henkilökuntaa.

Lämpimästi tervetuloa mukaan vuorovaikutteiseen yhteisiltaan!

Diakonia-ammattikorkeakoulun sosionomi (AMK) opiskelijat
Jaana ja Aada

LIITE 7. Lasten piirustukset

